

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Кіровоградський національний технічний університет

Кафедра економічної теорії, маркетингу
та економічної кібернетики

Яковенко Р. В.

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ
з курсу
«ГЛОБАЛЬНА ЕКОНОМІКА»

Кіровоград 2014

Яковенко Р. В. Глобальна економіка : конспект лекцій / Р. В. Яковенко. – Кіровоград : КНТУ, 2014. – 57 с.

Затверджено на засіданні кафедри економічної теорії, маркетингу та економічної кібернетики. Протокол № 1 від 25 серпня 2014 року.

Тема 1. ЕКОНОМІЧНА ПРИРОДА ГЛОБАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

ПЛАН

1. Сутність та підходи до визначення глобалізації.
2. Рівні глобалізації та її ознаки.
3. Форми прояву глобалізації.
4. Перешкоди на шляху глобалізації.
5. Глобалістика як міждисциплінарний напрям.

1. Сутність та підходи до визначення глобалізації

Глобалізація (від фр. global – планетарний, всеосяжний) – всеохоплюючий процес трансформації світового співтовариства у відкриту цілісну систему інформаційно-технологічних, фінансово-економічних, суспільно-політичних, соціально-культурних взаємозв'язків і взаємозалежностей.

Поняття „глобалізація” увійшло в науковий оборот у 80-ті роки ХХ ст. як відображення фундаментальних перетворень сучасної світової економіки, обумовлених посиленням дії загальноцивілізаційних законів і закономірностей, що охоплюють всі сфери громадського життя та формують постіндустріальну світову цивілізацію.

У широкому розумінні виділяють 4 визначення глобалізації:

- процес виходу інтересів національних господарюючих суб'єктів за межі територіальних кордонів окремих держав поряд із формуванням та розширенням сфери діяльності транснаціональних економічних та фінансових структур;
- процес підняття приватних національних економічних проблем на глобальний світовий рівень сприйняття, який вимагає їх вирішення, урахування світових господарських інтересів і мобілізації світових ресурсів;
- це безпосередній вплив того, що відбувається в одній частині світової економіки на інші її частини, які можуть бути не пов'язаними;
- це необхідність координації в загальносвітових масштабах національних економік та фінансових політик з метою створення єдиного світового порядку.

2. Рівні глобалізації та її ознаки

У більш конкретному розумінні, „глобалізація” – це термін, якому можна додати різні значення залежно від того, мова йде про окрему компанію, галузь, країну або про світове виробництво в цілому.

Для окремої компанії глобалізація визначається тим, наскільки компанія розширила географію надходження своїх доходів і в яких масштабах та пропорціях вона розподілила свої активи в різних країнах, а

також тим, наскільки вона залучена до експорту капіталу, товарів та ноу-хау через структури, що залежать від неї.

Головними показниками глобалізації компанії є:

- міжнародне розосередження надходжень від продажів та основних активів;
- внутрішньофірмова торгівля напівфабрикатами, заготовками та готовою продукцією;
- внутрішньофірмові потоки технологій.

Глобалізація на рівні окремої галузі визначається тим, наскільки конкурентоспроможність компанії всередині галузі в даній країні взаємопов'язана з її конкурентоспроможністю в іншій країні. Чим більш глобалізованою є галузь, тим більше переваг одержує компанія від технологій, виробничого процесу, фабричної марки.

Глобалізовані галузі мають тенденцію домінувати на кожному ринку одним і тим самим набором глобальних компаній, які координують свої стратегічні дії в усіх країнах своєї активності.

Головними показниками глобалізації галузі є:

- співвідношення обсягів зустрічної торгівлі усередині галузі з обсягом світового виробництва;
- співвідношення зустрічних інвестицій з усім інвестованим у цю галузь капіталом;
- пропорції прибутків, що отримали конкуруючі компанії галузі в усіх головних регіонах світу;
- концентрація капіталу, що зростає через активізацію й злиття компаній.

Глобалізація на рівні окремої країни характеризується ступенем взаємозв'язку її економіки зі світовою економікою в цілому. Незважаючи на зростання глобалізації світової економіки, не всі країни однаковою мірою інтегровані до неї.

Існує декілька головних показників, що визначають **ступінь інтегрованості економік різних держав у глобальну економіку**, серед яких:

- співвідношення зовнішньоторгового обороту і ВВП;
- прямі іноземні інвестиції, які спрямовуються до країни і виходять з країни, та портфельні інвестиції;
- потік платежів *роялті* до країни та з країни, що пов'язані з переданням технологій.

3. Форми прояву глобалізації

Форми прояву глобалізації:

- становлення загальнопланетарного науково-інформаційного простору, глобальної інформаційної інфраструктури, мережних інформаційних технологій, світової комунікаційної системи й технологічних макросистем у сфері виробництва, транспорту й зв'язку;

- інтенсифікація міжнародних трансакцій, розвиток електронної комерції, становлення ринків робочої сили, товарів, інформаційних технологій на основі поступового зняття бар'єрів у торгівлі, підписання багатосторонніх торговельних угод і т.п.;
- швидкий ріст світового фінансового ринку, що функціонує в режимі реального часу на основі об'єднання ринкових і мережних комп'ютерно-комунікаційних технологій;
- різке збільшення обсягів і швидкості переміщення капіталів, інтенсифікація глобальних фінансових операцій;
- збільшення відкритості й взаємозалежності економік, господарсько-технологічне зближення країн, інтенсифікація регіональних інтеграційних процесів, розвиток міжконтинентальної інтеграції;
- становлення єдиного світового виробництва на базі розміщення складових частин виробничо-збутового процесу в різних країнах, інтенсифікація планетарної діяльності глобальних господарських комплексів мультинаціональних компаній, багатопрофільних транснаціональних корпорацій, транснаціональних банків тощо;
- виникнення нових глобальних економічних суб'єктів (транснаціональних корпорацій, регіональних об'єднань, міжнародних організацій, міст-мегаполісів, неурядових організацій, суспільних рухів, світових фінансових центрів, інтеграційних угруповань, союзів видатних особистостей) і нових форм ринкового поведіння (глобальних стратегій, нових методів конкурентної боротьби, глобальних мереж, об'єднань, поглинань, стратегічних альянсів);
- міжнародний рух циклічних коливань економіки, біржових, валютних, фінансових криз; зближення процентних ставок, внутрішніх і світових цін і т.п.;
- уніфікація ведення бізнесу, реструктуризація діяльності фірм на основі гнучкого мережного принципу;
- формування нової системи глобального керування; збільшення кількості наднаціональних структур регулювання світового господарства, міждержавних і неурядових міжнародних організацій;
- інформаційно-культурне зближення народів, поширення єдиних стандартів життя, уніфікація смаків, цінностей, принципів і норм поведіння, універсалізація культури й т.п.;
- формування специфічних інтересів і нових розбіжностей, порушення рівноваги світової екосистеми й загострення глобальних проблем.

4. Перешкоди на шляху глобалізації

До головних гальмуючих факторів глобалізації відносять:

- нерівномірність розміщення сировинних та енергетичних ресурсів по території планети;
- природнокліматичні та географічні відмінності, що зумовлюють територіальний поділ праці та спеціалізацію країн і викликають розрив у рівнях продуктивності різних національних виробництв;

- досягнення транспорту і комунікацій, що зумовлюють рівень інформаційної та економічної взаємодії;
- інтелектуальний потенціал і темпи виведення винаходів на ринок;
- відмінність соціально-економічних систем, зокрема між країнами комуністичної ідеології та ринково орієнтованими;
- ступінь втручання держави в економіку і політика **протекціонізму** – найбільш сприятливими до глобальних тенденцій є країни з меншим рівнем втручання у зовнішньоекономічну діяльність;
- коливання обмінних валютних курсів – порушення логіки світової торгівлі;
- традиційні, зокрема військові конфлікти;
- ідеологічні розбіжності, зокрема система моральних цінностей, що склалася в суспільствах різних країн,
- релігійні обмеження, в першу чергу протистояння між мусульманським світом та сучасною західною цивілізацією.

5. Глобалістика як міждисциплінарний напрям

Глобалістика – це наука, що вивчає походження, прояви і шляхи вирішення глобальних проблем, а також становлення макросоціальних систем та їх динаміки. Характерні ознаки глобалістики:

- досліджує взаємодію людини, суспільства та природи, як єдине ціле в межах земної кулі;
- вона розглядає цю систему як перманентно кризову, при цьому в центрі її уваги знаходяться всі напруженості, конфлікти, катастрофи, які сприймаються як природне явище, джерело суспільного розвитку;
- ця наука акцентує свою увагу на розробці управлінських рішень щодо подолання кризових явищ і забезпечення поступовості світового розвитку.

Розрізняють 8 головних напрямів глобалістики:

- *філософсько-методологічний* – досліджує ключові категорії, їх взаємозв'язок, глибинні причини появи глобальних криз та конфліктів;
- *природничо-науковий* – узагальнює дані отримані природничими і точними науками;
- *технологічно-економічний* – визначає конфігурації, темпи розвитку і зміст економічних процесів у межах глобалізаційних тенденцій;
- *соціо-природничий* напрям – аналізує переважно екологічні процеси, раціональне природокористування і вироблення **концепції сталого розвитку**;
- *соціальний напрям* – охоплює продовольчу проблему, аспекти міжнародного права, регулювання міграційних потоків, запобігання виникненню загроз біологічного, технотронного та інших видів тероризму;
- *політичний напрям* – аналізує геополітичні процеси, параметри зміни міжнародних відносин;
- *культурологічний напрям* – досліджує вплив глобалізації на сфери культури, ЗМІ, ціннісні установки, масову свідомість;

- *прогностичний напрям* – здійснює екстраполяцію сучасних процесів на майбутнє з метою передбачення розвитку світової системи.

Тема 2. СТАНОВЛЕННЯ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ПЛАН

1. Підходи щодо дослідження міжнародних економічних трансформацій.
2. Принципи взаємодії національних економік із зовнішнім глобальним середовищем.
3. Закономірності функціонування глобальної економіки та їх прогнозування.
4. Часові параметри і горизонти глобалізації.

1. Підходи щодо дослідження міжнародних економічних трансформацій

Традиційний підхід у дослідженні міжнародних економічних трансформацій передбачає використання:

1) класичних (вестфальських, *геополітичних*) уявлень про міжнародну економіку, як про механічну суму національних економік, що були розділені державними кордонами і тих, що будували економічні взаємовідносини на основі спонтанних виходів за національні кордони;

2) системи поглядів, в основі якої знаходилася *політична карта світу*, яка підпорядковує економічну карту і визначає межі відносин із зовнішнім світом завдяки *інтернаціоналізації*. Тобто цей підхід визначав переважання політичних інтересів над економічними в процесі міжнародної співпраці.

Сучасний **геоекономічний** підхід до вивчення глобальної економіки полягає у:

1) новому уявленні глобальної економіки як єдиної економічної популяції, де національні економіки та їх господарські структури тісно переплетені і являють собою нерозривну, цілісну, багаторівневу, пульсуючу структуру;

2) системи поглядів, в якій геоекономічний атлас заміщує геополітичне розділення світу. Тобто визначається домінування економічних інтересів над політичними.

Більш адекватний сучасний підхід („світ без кордонів”) об’єктивно обмежується національними межами світової організації суспільства, яка базується на традиційному підході. В результаті відбувається гальмування розвитку національних економічних систем.

Джерелом формування повноцінного геоекономічного простору є забезпечення безперервності відтворювального процесу в межах *інтернаціоналізованих відтворювальних ядер (ІВЯ)*, які складаються з 2-х

частин: інтернаціоналізованої частки виробництва та інтернаціоналізованої частки сфери обігу.

2. Принципи взаємодії національних економік із зовнішнім глобальним середовищем

Платформа взаємодії національних економік із зовнішнім середовищем в умовах глобалізації визначається такими принциповими положеннями:

- будь-яка національна економіка об'єктивно є часткою геоекономічного простору, а отже бере в ній участь, хоче вона того, чи ні;
- будь-яка відтворювальна структура, в тому числі національна економіка, має певні виробничі обов'язки;
- під революційним впливом НТП сучасні виробничі сили швидко долають національні кордони, міжнародна кооперація праці формує специфічну інфраструктуру міжнародного виробництва;
- у будь-якій національній економіці присутні всі елементи сучасного глобального економічного організму, але вони визрівають дуже повільно внаслідок своєї кордонної обмеженості;
- триває процес виродження традиційних корпорацій та заміна їх на тимчасово діючі консорціуми в межах ІВЯ, завданням яких є реалізація товарів та програм;
- з утворенням ІВЯ відбувається трансформація урядових і державних органів; такі уряди та органи діють за межами національних держав, але в контурах ІВЯ – приклад Європейський союз.

Особливу роль відіграє **геокультурний простір**, структурні одиниці якого формують *культурографічні* утворення. Під впливом культурних подій на карті світу сформувались ідеологічні програми цивілізацій, на стиках яких знаходяться проміжні простори, які мають назву **лімітрофи**.

3. Закономірності функціонування глобальної економіки та їх прогнозування

До закономірностей функціонування сучасної глобальної економіки відносять:

- загальноцивілізаційний прогрес завдяки глобальній доступності ресурсів і технологічно-управлінських інновацій;
- глобальний характер факторної мобільності, зростання масштабів міжнародного виробництва, формування усталених механізмів урівноваження глобального попиту та пропозиції;
- динамізацію інтеграції мікро- та макроструктур завдяки міжнародній стандартизації, ринковій уніфікації та регуляторній гармонізації;
- нерівномірний та нееквівалентний розподіл витрат і доходів на глобальних ринках, що зумовлює непропорційність і асиметричність розвитку та поглиблює міжкрайові й міжрегіональні інформаційно-технологічні та соціально-економічні розриви.

Економічна інтеграція кількісних показників прогнозування дала можливість зробити такі висновки:

1. У світі має відбутись кардинальний поворот у бік економічної інтеграції, формування відкритої світової економіки.

2. Зароджується нова довготривала тенденція затухання економічного зростання і на рубежі першого та другого десятиліть XXI ст. можна очікувати на його повне припинення.

3. Розширене відтворення буде можливим за наявності країн, що розвиваються, без яких світовому центру бракуватиме економічних ресурсів.

4. Країни, що розвиваються виконуватимуть роль переважно споживачів та постачальників ресурсів, а не самостійних виробників в умовах відкритої економіки через шалений розрив у продуктивності праці.

5. Країни, що розвиваються практично не матимуть шансів наздогнати або зменшити розрив у відставанні від розвинутих країн у разі формування відкритої економіки.

6. У разі формування „закритої” економіки країн, що розвиваються, відбудеться згортання економічної діяльності в розвинених країнах. І навпаки – розвиток економіки в розвинених країнах у разі формування „відкритої” економіки вплине на згортання економічної активності в країнах периферії.

7. Економічні системи країн периферії неспроможні самостійно розвиватись і переходити на вищий рівень розвитку. Їх модернізація можлива лише за рахунок зовнішніх чинників, залучення ТНК.

4. Часові параметри і горизонти глобалізації

Існують 4 концепції, що віддзеркалюють історичні кордони глобалізації:

1. Концепція глобалізації як зміни форми історичного процесу (концепція „архаїчної глобалізації”).

2. Концепція глобалізації як сучасного економічного феномену.

3. Концепція протоглобалістів.

4. Концепція глобалізації як позачасової властивості, що іманентно притаманна світовому суспільству (концепція Азроянца).

За першим підходом розрізняють такі етапи становлення глобалізації:

1. Монотеїзм (1860 р. до н.е. – 583 р. до н.е.).

2. Античні форми глобалізації (імперсько–конфесійна глобалізація) – Імперія О. Македонського, Стародавній Рим, Східна Римська Імперія (558 р. до н.е. – 1453 р.).

3. Мусульманський проект глобалізації – Арабський Халіфат, Монгольська імперія, Османська імперія (VIII-XIX ст.).

4. Колоніально-торговельні імперії (колоніальна глобалізація) – Велика Британія, Іспанія, Португалія, Франція, Нідерланди (XV-XIX ст.).

5. Індустріальні імперії (індустріальна глобалізація) – Велика Британія, Німеччина, Росія, Франція, США (XV-XIX ст.).

Глобалізаційний розрив 1914 – 1918 рр. – 1 Світова війна – 22 млн. загиблих

6. Фаза глобальної автаркії – Третій Рейх (1933-1945), СРСР (1922-1991), США, Ліга Націй (1919), Комуністичний інтернаціонал (1919).

Глобалізаційний розрив 1939 – 1945 рр. – 2 Світова війна. Задіяні 61 держава з 73 існуючих та 80% земної кулі.

7. Ліберальна глобалізація – 2 наддержави СРСР та США, ООН, МВФ, ЄЕС.

Представник **другого напрямку** О. Білорус, критикуючи архаїчну глобалізацію виділяє низку критичних періодів її особливого пришвидшення:

- **перший етап** – створення імперій на основі торговельних інтересів, симбіозу держави та релігії (Рим, Візантія, Китай, Київська Русь);
- **другий етап** – період великих географічних відкриттів і створення економічних імперій і перших глобальних корпорацій (XV ст.);
- **третій етап** – промислова революція (Європа, XVIII ст.) і формування міжнародних ринків;
- **четвертий етап** – епоха першої і другої світових війн та світова холодна економічна війна (1948 – 1989);
- **п'ятий етап** – інформаційна революція (починаючи з другої половини XX ст.).

Третя концепція розглядає 3 етапи:

- інтернаціоналізація (починаючи з середини XIX ст.), що відповідає розвитку експортних потоків (протоглобальна стадія фази світового розвитку);
- транснаціоналізація (з початку 1945 р.), пов'язана зі стрімким зростанням потоків приватних зовнішніх інвестицій;
- глобалізація (з 1980).

Концепція глобалізації як позачасової властивості, що іманентно притаманна світовому суспільству стверджує, що в історії постійно мають місце інтеграційні та дезінтеграційні тенденції, які формують глобалізацію, як мету історичного процесу.

До складових інтеграції належать:

- транснаціоналізація;
- регіоналізація;
- імперіалізація;
- націоналізація;
- етносоціалізація.

До складових дезінтеграції відносять:

- етносуверенізацію;
- реставрацію;
- асоціалізацію;

- міграцію.

Тема 3. РЕГУЛЯТИВНІ ІНСТИТУТИ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ПЛАН

1. Об'єктивність формування глобальної системи регулювання світогосподарських відносин.
2. Проблеми глобальної регулюючої системи.
3. Глобальні регуляторні інститути.
4. Вплив глобальної регулюючої системи СОТ на розвиток світової економіки.

1. Об'єктивність формування глобальної системи регулювання світогосподарських відносин

Важливим компонентом процесу глобалізації економіки є кардинальна трансформація механізмів економічного регулювання в напрямку становлення *глобально інтегрованої регулюючої системи*. Вона будується на комплексі факторів, які уможливають якісне піднесення ефективності економічної діяльності в рамках світового господарства на основі міжнародної кооперації, отримання тим самим великого *синергічного ефекту*. Головними серед цих факторів становлення глобальної регулюючої системи є такі.

По-перше, це широке і швидке розповсюдження інформаційних технологій і революційний за своїм змістом стрибок у галузі міжнародних комунікацій. Завдяки цьому стає можливим ефективно управляти складними міжнародними комплексами, складові яких розташовані в різних частинах світу.

По-друге, це значне піднесення ролі **гуманітарного капіталу**, що, у свою чергу, зумовлює інтенсивний розвиток міжнародної взаємодії у сферах освіти, науки, охорони здоров'я людини і довкілля, які перетворюються по суті на глобальні сфери людської активності.

По-третє, фактором переходу до глобального управління є необхідність найбільш повного використання переваг вільного руху основних факторів виробництва, що неможливе без ретельної координації найбільш важливих економічних рішень на міжнародному рівні, спільного забезпечення макро- та мікроекономічної рівноваги в рамках світового господарства, а не окремих країн.

Тенденції зростаючої *транснаціоналізації* мікро- та макроекономічного регулювання значно інтенсифікувались у другій половині ХХ сторіччя. Це стало прямим наслідком транснаціоналізації у сфері матеріального виробництва і привело до утворення якісно нової, більш складної структури механізму регулювання. Найбільш помітною характеристикою цієї нової структури є швидке становлення нової

суперструктури економічного регулювання, яку можна було б умовно позначати як **мегарівень**.

Організаційна структура мегарівня регулювання складається з кількох ключових компонентів: управляючі механізми транснаціональних чи багатонаціональних корпорацій, міжнародні об'єднання, урядові та неурядові організації й інтеграційні угруповання, системи регулюючих норм і правил, якими вони оперують.

Разом з тим слід відзначити, що система глобального регулювання є досить диверсифікованою і не може зводитись до одного мегарівня. Навіть самий цей рівень є неоднорідним, швидко диференціюється і в сучасних умовах має різні підрівні: неурядових об'єднань та організацій, регіональних міждержавних об'єднань і угруповань та міжурядових організацій – регіональних, галузевих, глобальних. Важливо взяти до уваги те, що на нинішньому етапі розвитку людства система глобального регулювання не може не ґрунтуватись на національних механізмах регулювання соціально-економічного розвитку. Тобто глобальне регулювання в сучасних умовах є результатом своєрідної взаємодії національних, міжнаціональних та наднаціональних форм і методів.

Слід констатувати, що розвиток глобалізації об'єктивно приводить до якісно нової ситуації, коли коло свободи окремих країн у прийнятті повністю автономних рішень у сфері регулювання економічних відносин звужується, а коло міжнародно погоджених, скоординованих рішень, навпаки, розширюється. Це призводить до того, що становлення нової глобальної системи об'єктивно веде до вирівнювання базових параметрів систем національного регулювання, їхньої прогресуючої адаптації до загальносвітових критеріїв побудови регулюючих механізмів.

Отже, **процес глобалізації економічного регулювання** віддзеркалює зміну базових орієнтирів економічної ефективності розподілу ресурсів – з підвищенням ролі глобальних критеріїв ефективності. Це означає зростаючу орієнтацію на вільний перетік ресурсів у рамках всього світового господарства з метою їх концентрації там, де вони можуть принести найбільший результат з точки зору глобальної економічної структури, а не окремого національного господарства. Це означає створення загальносвітового інституційного середовища для конкуренції, що об'єктивно має підсилювати стимули для інновацій та економічної модернізації.

2. Проблеми глобальної регулюючої системи

Сьогодні міжнародна регулююча система все ще лишається дезінтегрованою, діяльність більшості її складових частин слабо узгоджується, а інколи й прямо суперечить одна одній. Вирішення цієї проблеми – в значному підсиленні інтернаціональних регулюючих процесів, підвищенні ступеня інтеграції різних міжнародних інституцій і координації політики різних держав світу на основі погоджених принципів.

Велику небезпеку становить на сьогодні очевидний дисбаланс між двома сторонами системи економічної глобалізації – між процесами лібералізації основних факторів виробництва в рамках світогосподарської системи, з одного боку, та процесами створення системи міжнародних норм регулювання – з другого.

В цьому зв'язку необхідно звернути увагу на декілька принципових моментів.

По-перше, тенденції економічної глобалізації не означають, що всі країни мають рівне становище відносно глобальної системи, що формується, та будуть отримувати однакову вигоду від перебування в її рамках. Поки що глобалізація супроводжується збільшенням розриву в економічному розвитку найбагатших та найбідніших країн, загрозою глибокого і нездоланного економічного розколу світу.

По-друге, сьогодні спостерігається очевидний дисонанс між різними рівнями глобального регулювання. Регулюючі механізми ТНК є значно більш розвиненими, ніж механізми, які забезпечують макроекономічне балансування різноманітних потоків у рамках світового господарства.

По-третє, не менша суперечність існує між різними сферами регулювання. Це виявляється в очевидному превалюванні вузько економічних підходів і значній недорозвиненості гуманітарних та екологічних підвалин глобальної регулюючої системи, що потенційно створює небезпечні наслідки для глобальної економіки ХХІ ст.

По-четверте, в нинішній глобальній системі регулювання надто слабкими є ті регулюючі підсистеми, які забезпечують функції контролю. Результатом цієї неадекватності є значне поширення транснаціональної злочинності.

По-п'яте, слабкою є узгодженість між різними структурами глобального регулювання, що породжує безсистемність, внутрішню конфліктність, а отже, значно знижену соціальну ефективність регулюючих механізмів. Це є прямим наслідком поки що неадекватної ролі в глобальному економічному регулюванні найбільш універсальної міжнародної структури – ООН – в особі її Економічної і Соціальної ради, яка досі не має важелів для проведення в життя прийнятих нею рішень.

3. Глобальні регуляторні інститути

Для регулювання та вирішення глобальних проблем людства міжнародне співтовариство створило систему міжнародних організацій, яких налічується понад 4 тисячі, і понад 300 з них – міждержавні.

1. **Міждержавні (міжурядові) та недержавні.** Переважна більшість міжнародних організацій – недержавні. Серед них велика кількість різноманітних асоціацій, союзів і фондів.

2. **Універсальні, відкриті для всіх держав, і спеціалізовані,** наприклад, регіональні чи галузеві міжнародні організації.

3. **Організації загальної компетенції,** що охоплюють всі сфери політичних, економічних, соціальних та культурних відносин (ООН, Рада

Європи, Ліга арабських держав), і спеціальної компетенції, які здійснюють співробітництво в будь-якій визначеній сфері (Всесвітній поштовий союз, Міжнародна організація праці, Всесвітня організація охорони здоров'я).

4. **Міждержавні та наддержавні організації**, рішення яких, на відміну від рішень міждержавних організацій, безпосередньо поширюються на фізичних і юридичних осіб держав-членів організацій (наприклад, рішення ЄС є обов'язковими для всіх осіб в країнах ЄС).

5. **Відкриті організації**, до яких можна вільно вступати, і закриті, вступ до яких відбувається на запрошення першозасновників (наприклад, НАТО).

Їх можна класифікувати за напрямками діяльності та за об'єктами регулювання. За такими класифікаційними ознаками міжнародні економічні організації можна поділити на:

- організації, призначені для вирішення комплексних політичних, економічних, соціальних і екологічних проблем. До них залучають організації системи ООН, ОЕСР, Ради Європи й ін.;
- організації, які регулюють світові фінансові ринки і міжнародні валютно-фінансові відносини (МВФ, група Світового банку та ін.);
- організації, що регулюють товарні ринки і міжнародні торговельні відносини (СОТ, ОПЕК та ін.);
- регіональні міжнародні організації (НАФТА, ЄС та ін.).

4. Вплив глобальної регулюючої системи СОТ на розвиток світової економіки

Генеральна угода про тарифи та торгівлю (ГАТТ) – міжнародна організація, створена в 1947 році в Женеві під егідою ООН, до якої увійшли 23 країни (в тому числі й США), метою якої було зниження митних тарифів, уніфікація методів митної оцінки та усунення інших перешкод на шляху міжнародної торгівлі для країн-членів угоди. Протягом майже 50 років фактично виконувала функції міжнародної організації.

Дуже істотним кроком у напрямку формування системи глобального економічного регулювання стало завершення в 1994 р. *Уругвайського раунду* переговорів у рамках **ГАТТ**. В результаті було створено, по суті, нову міжнародну торговельну систему, яка базується на прийнятті комплексної системи міжнародних норм та інституцій, які дедалі більше підпорядковують собі національні системи регулювання не тільки у вузько торговельній сфері, але й суміжних сферах.

По-перше, стосовно кола країн, які залучені до цієї системи. Якщо раніше до неї у повному обсязі належали, власне, тільки країни з розвинутою ринковою економікою, то тепер вона практично розповсюдилась і на країни, що розвиваються, та на країни з перехідною економікою, ставши глобальною в суто географічному вимірі.

По-друге, вона заклала підвалини для поширення процесу лібералізації торгівлі та своїх регулюючих норм на ті сфери, які раніше випадали зі сфери її впливу, в тому числі: на регулювання ринків сільськогосподарських

виробів, текстильних виробів і готового одягу, ринку послуг; іноземні інвестиції; питання інтелектуальної власності; проблеми, пов'язані з багатьма технічними бар'єрами у торгівлі, щодо яких раніше не були запроваджені міжнародні регулюючі норми. Власне кажучи, ця торговельна система переростає у комплексну систему лібералізації та регулювання міжнародних економічних відносин у цілому.

По-третє, вона призвела до створення нової міжнародної структури – **Світової організації торгівлі** – яка вже сьогодні стала найбільш потужною міжнародною інституцією для регулювання міжнародних торговельних і тісно пов'язаних з нею інших форм міжнародних економічних відносин.

Процес зростаючої глобалізації, який реалізується через лібералізацію торгівлі, дозволяє досягти в цілому по світовому господарству значного економічного ефекту в короткотерміновій і довготерміновій перспективах. Разом з тим розподіл цих ефектів по окремих регіонах світу і групах країн, а також по окремих країнах у рамках однієї групи буде нерівномірним. Більш того, для окремих держав є реальна загроза опинитись у чистому програші. При цьому найбільші загрози існують для менш розвинених країн у короткостроковій перспективі, що вимагає створення ефективних механізмів їх адаптації до нового, більш конкурентного міжнародного середовища і проведення відповідних структурних реформ.

Отже, в новій глобальній системі регулювання торгівлі слід розвивати ті її елементи, які спрямовані на пришвидшення розвитку та темпу інновацій у країнах, що перебувають на більш низькому рівні. Це потребує модифікації існуючих механізмів, спрямовуючи їх не на відгородження від іноземної конкуренції, а на заохочення зростання конкурентоспроможності підприємств і фірм менш розвинених країн. Цей висновок повною мірою стосується і країн з перехідною економікою.

Ефективність міжнародних регулюючих механізмів багато в чому залежить від інтеграції заходів з регулювання торгівлі у вузькому розумінні з регулюючими механізмами стосовно інвестицій, захисту прав інтелектуальної власності, удосконалення механізмів, які застосовуються проти обмежувальної ділової практики, що стає на заваді розвитку конкурентного середовища і т. ін.

На сьогодні очевидно є певна нерівномірність розвитку різних компонентів системи глобального регулювання – з досить істотним виділенням значення системи Світової організації торгівлі (СОТ) як поки що найбільш потужної і широкої за сферою системи глобального регулювання економічних процесів. Разом з тим функції СОТ все ж не є всеосяжними. Вони певною мірою доповнюються (а інколи і конфліктують через відсутність надійних механізмів узгодження діяльності різних глобальних інституцій) з функціями інших впливових міжнародних інституцій, серед яких провідну роль відіграють: *Конференція ООН з торгівлі і розвитку (ЮНКТАД)*, *Комісія ООН з права міжнародної торгівлі (ЮНСІТРАЛ)*, *Міжнародна торгова палата*, *Міжнародний валютний фонд (МВФ)*, *Група*

Світового банку, Організація економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР).

Отже, можна зробити узагальнюючий висновок про необхідність значно більш комплексного, системного підходу до формування глобального механізму регулювання міжнародної торгівлі, який має гарантувати прогресивний розвиток світового господарства.

Тема 4. ПОЛІТЕКОНОМІЯ ГЛОБАЛЬНОГО ЕКОНОМІЧНОГО ЦИКЛУ

ПЛАН

1. Циклічність як об'єктивна закономірність економічного розвитку.
2. Обґрунтування теорії циклів.
3. Великі цикли кон'юнктури та їх наслідки.
4. Структурно-циклічна криза України.
5. Глобальна фінансова та виробнича криза.

1. Циклічність як об'єктивна закономірність економічного розвитку

Глобальна світова економічна система має нелінійний, циклічний або хвильовий характер свого розвитку, що протягом ХХ ст. визначила наука. Її динаміку задає періодичність різних за структурою й тривалістю коливань, які утворюють собою циклічні процеси, сукупність яких може пояснити складну структуру глобальної як часової, так і просторової динаміки світової економічної системи у цілому. Циклічність як об'єктивна закономірність економічного розвитку за своїм змістом багатогранна. Якщо в основу критерію класифікації покласти тривалість, то вона, перш за все, буде мати наступні шість видів циклів:

1. **Аграрні надмалі цикли** строком до 1 року – сезонні короткострокові коливання в сільському господарстві;
2. **Фінансово-економічні малі цикли** строком 3-5 років (у середньому 4 роки) – короткострокові коливання фінансово-ділової активності;
3. **Промислові (ділові) середні цикли** строком 7-11 років (у середньому 9 років) – середньострокові коливання, пов'язані з поновленням активної частини основного капіталу в промисловості;
4. **Будівельні середні цикли** строком 16-20 років (у середньому 18 років) – середньострокові коливання, пов'язані з поновленням пасивної частини основного капіталу, перш за все житла;
5. **Великі цикли кон'юнктури** строком 50-60 років (у середньому 54-55 років) – довгострокові „довгі хвилі” зміни технологічних укладів (ТУ);
6. **Надвеликі вікові цикли** – довгострокові коливання строком 100-120 років (у середньому 108-112 років), наприклад, вікові цикли зміни економічного та політичного лідерства.

Проте критерій тривалості циклів лише один з можливих. Типи циклів розрізняються неоднозначністю матеріальної основи розвитку, характером впливів на економічні процеси. Крім того, різні цикли накладаються один на один, між ними виникає ефект синхронізації, що ускладнює їхню диференціацію, особливо, при синхронізації їх кризових фаз, коли негативні наслідки кризи зростають до катастрофічних розмірів.

2. Обґрунтування теорії циклів

Слід зазначити, що поняття сектору, що лідирує, має витоки в ідеях видатного українського економіста **Михайла Туган-Барановського**. Ще у 1894 році він створив системну теорію періодичності промислових криз, обумовлених циклічністю інвестиційного процесу, що забезпечує довгостроковий підйом швидким розширенням одного або кількох ключових секторів. За теорією Туган-Барановського історія криз в Англії виявляє приливи і відливи економічного життя, що циклічно повторюються. Цикл буває довготривалим або короткочасним в залежності від конкретних економічних умов, що складаються в кожний історичний період. Цикл не представляє собою явища, що управляється математичним законом, оскільки кризи в Англії XIX ст. повторювались з інтервалом від 7 до 11 років.

Рух є періодичним у тому сенсі, що відбувалася зміна послідовних фаз процвітання і депресії, виникнення і зникнення яких мають циклічну форму. За своєю сутністю, промисловий цикл можна представити як закон, притаманний самій природі капіталістичної економіки.

Як вказує Туган-Барановський, завдяки наявності грошей і кредиту, усі коливання економіки отримують набагато більший розмах. Але фактори грошового обігу тільки посилюють цикл, оскільки гроші не є основною причиною. Промисловий цикл глибоко коріниться в самій природі капіталістичної економіки. Невід'ємні властивості сучасної економіки роблять цикл невідворотним явищем. Але це ще не пояснює, чому фази процвітання і депресії з такою дивною правильністю змінюють одна одну. Відповідь на це питання впливає саме з історії промислових циклів у Великій Британії.

На думку Туган-Барановського, найбільш характерною особливістю промислових коливань є той факт, що зміни цін на залізо співпадають з фазами циклу. Ціна заліза незмінно висока у часи процвітання і незмінно низька при депресії. Ціни інших продуктів коливаються далеко не так закономірно. Це вказує на існування тісного зв'язку між коливаннями попиту на залізо і фазами циклу. Попит на залізо збільшується у період процвітання і скорочується у період депресії. Але залізо являє собою головний матеріал, що використовується у виробництві засобів виробництва. За станом попиту на залізо можна судити й про попит на знаряддя виробництва у цілому. Значить, висхідна фаза циклу характеризується збільшенням попиту на засоби виробництва, низхідна фаза – скороченням цього попиту.

Микола Кондратьєв (1892-1938) вивчивши та обробивши методами математичної регресії величезний емпіричний матеріал, який відображав соціально-економічний розвиток Німеччини, Франції, Британії та США з кінця XVIII до 20-х років XX ст. та зіставивши індекси товарних цін, курси цінних паперів, рівні зарплати, показники обігу зовнішньої торгівлі тощо, дійшов висновку про наявність у динаміці соціально-економічних процесів закономірних великих циклів кон'юнктури, кожен з яких „має **дві хвилі – підвищувальну й понижувальну**”, але точніше буде говорити про підвищувальну й понижувальну складові кожної хвилі або великого циклу кон'юнктури. Кондратьєв визначив приблизні часові межі кожного із циклів й описав закономірності обох типів складових „довгих хвиль” (одночасно охарактеризувавши середні та короткі хвилі економічної кон'юнктури, які мають інші закономірності).

3. Великі цикли кон'юнктури та їх наслідки

Кожний черговий кондратьєвський цикл формується тоді, коли ядро саморозвитку технологічного укладу, що домінує, створює ядро нового технологічного укладу.

Технологічний (техніко-економічний) уклад – це досягнутий рівень технологічних процесів, який визначається впровадженням певних базисних інновацій та замкнутим циклом відтворення засобів виробництва. На сьогоднішній день розрізняють 6 технологічних укладів, які характеризуються періодом їх впровадження та розквіту:

1) 1779-1830 рр. – механізація текстильної промисловості, зародки машинобудування. Країни: Велика Британія, Франція, Бельгія, Голландія;

2) 1830-1880 рр. – паровий двигун. Країни: Велика Британія, США, Італія, Швеція, Австро-Угорщина;

3) 1880-1930 рр. – електродвигун, електроенергія, теплові електростанції, сталь, верстатобудування, чорна та кольорова металургія, хімія, вугілля (головний енергоносіє), залізниця. Виникають предмети праці, що замінюють метал. Розвиток предметів споживання, зокрема побутової техніки. Країни: Данія, Іспанія, Швеція, США, Німеччина;

4) 1930-1980 рр. – двигун внутрішнього згорання, подальший розвиток хімічної промисловості, автомобілебудування, літакобудування, широке впровадження радіотехнологій, нафта (головний енергоносіє), автоматизація виробництва, підвищення вимог до кваліфікації робітників, автотранспорт. Країни: Японія, СРСР, країни Західної Європи;

5) 1980-1998 – інформаційні та комунікаційні технології, аерокосмічна техніка, електроніка, комп'ютерна техніка, широке впровадження Інтернету, науковомістке виробництво, альтернативні джерела енергії, в тому числі атомна, природний газ, біотехнології. Країни: США, Японія, Велика Британія, Франція;

6) 1998-??? – нанотехнології, генна інженерія, штучний інтелект, тонка хімія, економіка уречевленої праці, нові конструкційні матеріали – пластик, металокераміка. Країни: абсолютний лідер – Японія.

Австро-американський економіст **Йозеф Шумпетер** висунув ідею *перенакопичення капіталу*, пов'язавши це явище з технічним прогресом. Він вважав, що економічне зростання є циклічним процесом, зумовленим стрибкоподібним характером інновацій (нововведень), а також розбив великі цикли кон'юнктури на інші дві складові – *інноваційну* та *імітаційну*.

4. Структурно-циклічна криза України

Щодо України, то глибока економічна криза є, перш за все, внутрішньою, що розпочалась як трансформаційна ще у 1990-ті роки і не була тоді ні циклічною, ні довгохвильовою. Вона є частиною всеохоплюючої кризи, яка впливає:

- по-перше, з структурної трансформації народногосподарських пропорцій у зв'язку з розпадом колишнього єдиного економічного простору в рамках СРСР і порушенням виробничих коопераційних зв'язків між союзними республіками та нестворенням їм на заміну відповідних внутрішніх замкнутих виробничих циклів;
- по-друге, з трансформації економічної системи в цілому;
- по-третє, з практичної некерованості цими трансформаційними процесами на макрорівні в умовах, коли національна держава дуже уповільнено тільки формується.

Говорячи вже про структурно-циклічну кризу, що оволоділа економікою України, слід зазначити, що у будь-якій країні вона, як правило, починалась з фінансової кризи і саме така криза спіткала господарство України ще на початку 90-х років (вона повторилась наприкінці 2008 р. – початку 2009 р. і призвела до падіння ВВП 2009 р. на 15%), коли коштів стало не вистачати не тільки на амортизацію та оновлення основних фондів, але й на придбання оборотних фондів.

Ця криза, по-суті, не мала еволюційного характеру, а була багато у чому зумовлена невдалим „революційними” діями українського уряду в боротьбі з гіперінфляцією 1993 р. Саме дії, спрямовані на радикальне зменшення грошової маси, навіть антиконституційними засобами, пов'язаними з невивплатою заробітної платні, призвели до „шокового” стану як виробничої, так і соціальної сфер України і обвалили її ВВП 1994 року на 24%. Але ж, багато у чому вони були зумовлені й рекомендаціями міжнародних фінансових організацій, які через механізми глобалізації світової економіки нанесли дуже великі втрати господарству України. Адже локальні фінансові ринки сьогодні є поєднаними у єдину глобальну фінансову мережу.

Фінансовий ринок, лівова частина якого є ринком фінансових спекуляцій, став дійсно вселенським і подолати його вади може тільки інноваційна економіка.

5. Глобальна фінансова та виробнича криза

Найвищий рівень глобалізації досягнуто саме у *фінансово-інвестиційній сфері*. Адже сьогодні загальновідомим став факт перевищення

фінансово-грошових потоків річного обігу світової економіки (більше \$600 трлн.) на порядок у порівнянні з її матеріальними потоками, включаючи ринки товарів і послуг, що відображає **світовий валовий продукт** (СВП 2008 р. – близько \$60 трлн.).

Це породжує механізм *блукаючих фінансових криз*, найбільш відомими з яких стали мексиканська криза 1994–1995 рр., криза в країнах Південно-Східної Азії 1997–1998 рр. з суттєвим її впливом на світові фінансові ринки, внутрішній дефолт 1998 р. у Росії, який особливо вплинув на країни СНД, у тому числі на Україну, зовнішній дефолт 2001 р. в Аргентині. А у світлі сучасної кризи 2008–2011 рр. можна сказати, що дефолт відбувся і у банківській сфері Ісландії, у бюджетній сфері Греції та Ірландії і цілком можливий у різних країнах світу, включаючи й Україну.

Виробнича криза виникає після фінансової. Так після:

- глобальної фінансової кризи 1970–1971 рр. відбулася рецесія 1973–1974 рр., спровокована „нафтовим шоком”;
- фінансової кризи 1980–1981 рр. з максимальною ціною на нафту в \$90 США за барель – рецесія 1982 р. (в США спад ВВП на 3%), після якої у США було запроваджено антикризову політику під назвою „*рейганоміка*”;
- фінансової кризи 1987–1988 рр., коли тільки за один день (19 жовтня 1987 р.) індекс **Dow Jones** упав на 22,6% – рецесія 1990–1991 рр. при абсолютному спаді ВВП СРСР, а у постіндустриальних США, де у ці роки впала промисловість на 8-9%, ВВП не мав абсолютної рецесії за рахунок розвинутої інфраструктури, але ці економічні негаразди все ж мали політичний наслідок у формі програшу виборів у США Дж. Бушом;
- фінансової кризи 1997–1998 рр. – рецесія 2000–2001 рр.;
- фінансової кризи 2006–2008 рр. (ринків нерухомості, біржової та банківської) – рецесія світової економіки у 2009–2010 рр.

Тема 5. МЕХАНІЗМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ГЛОБАЛЬНИХ РИНКІВ

ПЛАН

1. Глобальний ринок капіталів та його сегменти.
2. Глобальні ринки робочої сили.
3. Глобальна економіка та „філософія світового виробництва”.
4. Характеристика основних постулатів бізнес-етики в умовах глобальної економіки.

1. Глобальний ринок капіталів і його сегменти

Глобальний ринок капіталів виник наприкінці ХХ сторіччя. Сьогодні цей ринок об’єднує в собі як значні, так і невеликі сегменти, що раніше були розрізненими.

Найзначнішим сегментом є *ринок капіталів англomовних країн* (США, Великобританія і т. ін.), що характеризується найбільшими

фінансовими інститутами, розгалуженою фінансовою системою, що включає комерційні й інвестиційні банки, відкритою системою звітності, рейтинговими агентствами, що користуються величезним впливом, і дослідно-аналітичними компаніями. На цьому ринку акціонери наділені величезними правами, причому відсутнє централізоване управління ринком.

Другий істотний сегмент світового ринку капіталів – це **японський ринок**. Він характеризується широкою й інституціональною структурою і розгалуженою фінансовою системою, притримується відносно закритої форми звітності, надає акціонерам досить обмежені права. Японський ринок капіталу зовнішньо виглядає орієнтованим на командно-управлінську модель функціонування. На цьому ринку рейтингові й дослідно-аналітичні компанії відіграють дуже незначну роль.

Третій важливий сегмент світового ринку капіталів – **європейський континентальний ринок** – дуже відрізняється від перших двох. На цьому ринку домінують відособлені універсальні банки. Він характеризується розвинутими інституціональними структурами фондового ринку, які невеликі за розміром і менше дотримуються дисципліни у здійсненні фінансових операцій, ніж на англomовному ринку. Вимоги до процедури звітності вкрай пом'якшені, а рейтингові агентства і дослідно-аналітичні компанії перебувають у стадії становлення. При значно обмежених правах акціонерів спостерігається значна кількість різних форм управління інститутами фондового ринку – від централізованого управління до майже повної його відсутності.

Кожний з розглянутих вище сегментів ринку має свою динаміку, свої особливі принципи інвестування, свої стандарти щодо оформлення документації і навіть свою термінологію.

Проте основним досягненням сучасних глобальних ринків є узгодження форм співробітництва основних світових фінансових центрів, постійне консультування між собою з питань ставки відсотка або монетарної політики. Центральні банки, що управляють цими трьома основними фінансовими ринками, також здійснюють узгодження правил поведінки інвесторів, позичальників, емітентів, фінансових посередників і акцептування практики їхньої участі на цих ринках.

2. Глобальні ринки робочої сили

Ринок трудових ресурсів глобальної економіки набуває сьогодні таких специфічних рис:

- гнучкість робочої сили;
- виникнення стратегії соціальної політики;
- існування глобальних лідерів.

Однією з головних особливостей варто вважати гнучкість сукупної робочої сили, що в основному і забезпечує кількісні та якісні зміни, що сталися в структурі зайнятості, організації праці, методиках адаптації працівника до трудового процесу.

Сучасний ринок праці схильний до швидких змін під впливом багатьох чинників і, передусім, науково-технічного прогресу. Умови господарювання на різних ринках висувають підвищені і, значною мірою, нові вимоги до робочої сили.

Гнучкість сучасного ринку праці забезпечила комплексне поєднання всіх складових ринку, а саме: змін структури оплати праці, організації трудового процесу, форм зайнятості, заходів для підвищення мобільності робочої сили, норматив його регулювання, змін у системі освіти і підготовки кадрів.

Постає проблема створення ефективної системи соціальної підтримки населення, яка має враховувати ситуацію, що динамічно змінюється в умовах ринку, і містити в собі механізм захисту працівника від таких факторів ризику, як інфляція, безробіття тощо.

Стратегія соціальної політики ґрунтується на таких головних компонентах:

- контролі за виконанням бюджету;
- створенні нових робочих місць і ринків праці;
- регулюванні цих ринків;
- послідовному проведенні реформ у житті.

В нинішній історичний час глобальне лідерство, за оцінками глобальних компаній, стало найбільш значущим порівняно з іншим чинниками, які ведуть їх до успіху на ринках. До них відносять фінансові ресурси, комунікаційні технології, робочий персонал, державну підтримку, тарифні та нетарифні обмеження тощо.

В умовах глобалізації справою глобальних лідерів має стати руйнація досі існуючих невидимих стін між державами, компаніями, культурами, постачальниками і покупцями, навіть між підрозділами і службами, що існують усередині організації.

Глобальна економіка стимулювала зрушення у співвідношенні сил, передання влади на глобальних ринках у руки покупців і надання переваг глобальним лідерам за рахунок обмеження можливостей традиційних претендентів на лідерство на ринках. Надзвичайна мобільність капіталу, людей та ідей сприяла тому, що більше продукції і новинок поставляється та буде поставлятися на глобальні ринки, скорочуючи розрив у технологічному рівні між країнами. Завдяки новим можливостям, які з'явилися у глобальних лідерів, стало легше долати кордони і використовувати нові технології. Нові лідери засвоїли тактику обходу монополістів, що раніше домінували на ринках, а тепер стали неухильно втрачати свої позиції.

Глобалізація змусила глобальних лідерів обслуговувати споживачів на новій основі. Насамперед, вони перестали *„думати як виробник”*, а почали *„думати як покупці”*. Адже логіка виробника припускає концентрацію уваги на продукції як певному виробі, який він має „нав'язати” покупцю за будь-що. Натомість, логіка покупця фокусується на сфері застосування продукції, її споживчої цінності і вартості, тобто здатності продукції вирішувати проблеми, що стоять перед покупцем.

3. Глобальна економіка та „філософія світового виробництва”

Вирішуючи проблеми досягнення світової конкурентоздатності, багато виробничих компаній увібрали в себе і розвили філософію „виробництва світового рівня”. Виробники в рамках цієї філософії почали підкреслювати важливість якості, вартості, часу реалізації замовлення, рівень обслуговування покупця на всіх етапах організації бізнесу, ступінь залучення до розв’язання нових завдань робітників і службовців.

Щоб вивчити філософію „виробництва світового рівня”, яка набирає все більшої сили, і методи, які впроваджують її послідовники в різних частинах планети, було проведене дослідження діяльності більш як 800 організацій на північноамериканському континенті. Були відібрані тільки виробничі компанії чисельністю більше 250 працівників і з сукупним обсягом продажів понад 100 млн. дол. США.

У відібраній групі компаній, орієнтованих на завоювання провідних позицій на світових ринках, вивчалися їхні цілі й стратегія поведінки. Дослідження показало, що в порядку пріоритетності ними ставилися такі цілі:

- виробництво якісних виробів;
- виготовлення замовлення в строк і надійність поставки;
- виробництво продукції за низькими цінами;
- удосконалення виробництва.

Як випливає з цього переліку, сучасні динамічні компанії у боротьбі за лідерство на світових ринках найбільш пріоритетним для себе напрямом обирали виробництво товарів високої якості.

Дослідники називають 8 характерних рис виробництва, яке досягло світового рівня, які розставлено у порядку їх значення для виробництва світового рівня:

1. Акцент на тотальну якість. Впровадження концепції тотальної якості в усі ланки організації виробництва світового рівня є найнеобхіднішою умовою її постійного вдосконалення. Дослідники, які вивчали проблеми оптимальної концентрації зусиль компанії на досягненні всебічної якості, робили акцент у своїх роботах на оцінці методів, що їх впроваджують організації для підвищення якості свого функціонування. Наступним за значущістю показником є ставлення до боротьби за якість як до діяльності, що постійно продовжується, а не як до одноразової акції виробника.

2. Залучення співробітників до справ компанії. Освітньо-виховні програми є важливим методом постановки завдань перед службовцями, збільшення обсягу фахових знань і розвитку багатогранності їхньої діяльності. Найвизначальнішим показником для розгляду фактора стало стимулювання службовців брати активну участь у процесі прийняття рішень методом створення перехресних груп, сформованих для впровадження пропозицій співробітників.

3. Управління якістю торгового процесу. Своєчасна поставка якісно виготовлених виробів є винятково важливою для компанії, яка має на меті досягти рівня світового класу. Від підприємства вимагається використання принципів і правил, характерних для виробництв, що працюють без складських запасів, „з коліс”. Найвагомішим для управління процесом якості торгівлі, на думку дослідників, виявився показник рівня зворотного зв'язку між торговою і виробничою службами і здатність виробничого департаменту реагувати на зауваження, що надходять із торгового підрозділу, а також служб якості.

4. Безвідходні технології. Усунення втрат і відходів в усіх фазах виробничої активності є істотним елементом діяльності компанії виробництва світового рівня.

5. Виробничий контроль. Скорочення структури організації, зміна і зменшення часу на виробничий цикл впливають на час просування продукції через виробничу систему компанії. Пов'язаний з цими змінами ефективний виробничий контроль дозволяє компанії одержати додатковий запас конкурентоздатності на світовому ринку.

6. Інформаційні потоки. Швидке зростання обсягів операцій у рамках компаній світового класу викликало необхідність точної комп'ютерної обробки інформації в реальному режимі часу. Одним із важливих складових елементів інформаційних потоків компанії є система планування потреб матеріалів, призначена для того, щоб мати в наявності запас матеріалів, необхідний для забезпечення безперервного циклу виробництва.

7. Профілактичне технічне обслуговування. Профілактичне обслуговування – складова частина розв'язання завдання постійного удосконалення діяльності виробничої компанії. Воно потрібно для того, щоб домогтися сталості виробничого процесу, уникнути простоїв устаткування, виробляти якісні товари і збільшити продуктивність.

8. Стандарти системи вимірювань. В управлінні виробництвом важливу роль відіграють вимірювальні стандарти, що допомагають кількісно визначити завдання, які стоять перед організацією, і обмінюватися інформацією про перебіг їх виконання. Статистичний контроль за виробничим процесом рекомендується впровадити з метою зменшення втрат внаслідок нестабільності роботи устаткування або непостійності самого процесу.

4. Характеристика основних постулатів бізнес-етики в умовах глобальної економіки

Людина в повсякденному житті, перебуваючи безпосередньо в природному середовищі, зіштовхується з різноманітними політичними або технологічними умовностями, які регулюють його діяльність. Вона також управляється *постулатами моралі* суспільства, які примушують її формувати буття з метою свого виживання й збереження в рамках того або іншого

соціокультурного суспільства, що відрізняється від інших специфічними цінностями й орієнтацією.

Практика роботи корпорацій у будь-якій країні показує, що жоден бізнес не в змозі існувати тривалий час, якщо він побудований на порушеннях кодексу поведінки й не шанує етичні норми й цінності.

Постулати бізнес-етики:

- піклуватися про виконання законів, сприяти дотриманню законодавства в сфері розвитку підприємництва;
- дотримуватися фундаментальних норм суспільної моралі, не допускаючи обману, корупції й т. ін.;
- орієнтуватися на виробництво безпечних і надійних товарів за справедливими цінами;
- турбуватися про безпеку виробництва;
- добиватися гармонійних взаємовідносин із співробітниками, які оточують його та не допускати дискримінації в колективі;
- піклуватися про ефективне використання ресурсів, не допускати їхніх втрат;
- повно і правдиво надавати інформацію про економічний стан компанії;
- захищати інтереси своїх компаньйонів, інвесторів, партнерів по спільному бізнесу;
- визнавати необхідність конкуренції, проте не брати участі у її нечесній формі та не створювати необґрунтованих обмежень конкуренції для інших;
- прагнути до нововведень, забезпечувати впровадження нової продукції та технологій;
- забезпечувати корисність своєї праці не тільки для себе, але й для інших, для суспільства, для держави;
- бути гуманістом, цінувати освіту, науку, культуру, сприяти збереженню навколишнього середовища.

Тема 6. КОНКУРЕНТНЕ ЛІДЕРСТВО ГЛОБАЛЬНИХ КОРПОРАЦІЙ ПЛАН

1. Глобалізація товарних ринків.
2. Відмінність між національними і корпоративними інтересами.
3. Еволюція корпоративних структур.
4. Стратегія ТНК і МНК.

1. Глобалізація товарних ринків

У першу чергу можливості глобалізації ринків використовують транснаціональні компанії. Їх ланцюжки поставок рівною мірою глобальні, матеріали й комплектуючі надходять з найбільш дешевих джерел, склади й

логістика організовані у найбільш вигідних з погляду витрат регіонах, а дослідження й розробки сконцентровані там, де необхідні для цього знання є найбільш доступними.

У більшості секторів економіки малі, орієнтовані на внутрішній ринок фірми не здатні скористатися ефектом масштабу, що дозволило б їм домогтися підвищення конкурентоспроможності в довгостроковій перспективі. У транснаціональних компаніях він полягає не стільки в економії виробничих витрат, скільки в одержанні додаткової інформації й знань. Успіх нових, сфокусованих транснаціональних організацій заснований на тому, що вони можуть дозволити собі спрямувати значні кошти на дослідження й розробку, просування торговельних марок, розвиток інформаційних технологій і маркетингу. Визначивши нові можливості, вони виділяють ресурси, необхідні для завоювання ринків і отримання прибутку.

З появою нових засобів зв'язку, транспорту й фінансових розрахунків час і відстані стають усе менш помітними. Продукція, вироблена в одній країні, з більшим ентузіазмом приймається в інших країнах. У цей час фірми, що працюють у глобальній галузі, змушені не тільки експортувати товари, але й прагнути стати глобальними.

Глобальна галузь – це така галузь, у якій на конкурентні позиції фірм на даному географічному або національному ринках впливає їх загальна позиція на світовому ринку в цілому. Таким чином, **глобальна фірма** – це фірма, що, працюючи в декількох країнах, домагається таких переваг у наукових дослідженнях, виробництві, маркетингу й фінансах, які недосяжні їх домашнім конкурентам. При цьому глобальна компанія розглядає увесь світ як єдиний ринок. Вона зводить до мінімуму значимість національних кордонів і вкладає капітал, здобуває вихідні матеріали й компоненти, робить і продає свої товари скрізь, де це може принести прибуток.

Глобалізація товарних ринків проявляється в тім, що міжнародна компанія розглядає проблему збуту продукції кінцевим споживачам з погляду всіх міжнародних каналів розподілу. Існують три основні глобальні зв'язуючі ланки між продавцем і кінцевим покупцем:

- 1) штаб-квартира компанії-продавця – контролює канали розподілу і є частиною самого каналу;
- 2) міждержавні канали – забезпечують доставку товарів до кордонів іноземних країн;
- 3) внутрішньодержавні канали – забезпечують доставку товарів з пунктів перетинання кордону іноземної держави до кінцевих споживачів.

2. Відмінність між національними й корпоративними інтересами

В усіх промислово розвинених країнах, незалежно від типу їхньої системи, розбіжність інтересів корпорацій і державної влади зростає і зберігає тенденцію до загострення.

Природно, що в умовах фінансової кризи представники урядів країн дорікають корпораціям у переміщенні ними виробничого потенціалу за кордон у пошуках більш пільгових податкових умов з метою підвищення

конкурентоздатності продукції, а отже, в нехтуванні національними інтересами.

Проте національний інтерес – категорія абстрактна й суб'єктивна, і її параметри визначаються системою цінностей, вироблених у даному суспільстві й державі. Національні економічні інтереси об'єднують економічні інтереси окремих громадян, різних соціально-економічних груп населення, регіонів, держави в цілому. У загальному вигляді вони зводяться до прагнення кожної країни забезпечити самозбереження держави, стабільне економічне зростання, високий життєвий рівень і якість життя свого народу.

Розходження між національними й корпоративними інтересами проявляється насамперед у сфері *прямих іноземних інвестицій* (ПІІ). Можна сказати, що на національні інтереси працюють сили „ваги”, які зовні проявляються в закликах до світового співтовариства вкладати ПІІ в дану конкретну країну, що обіцяє в майбутньому високі прибутки, які з'являться завдяки місцевому ринку, дешевій робочій силі, передбачуваним спокусливим перспективами й т. ін.

Одночасно корпорації, які на своєму досвіді зазнали велику кількість обмежень і заборон, непосильний податковий тягар, введених урядом на рідній землі, а також пізнали глибину місцевих проблем: досить обмежений ринок праці, дорожня сировина, жорсткість ринку праці тощо – шукають кращі умови для функціонування на закордонних ринках, і, знайшовши їх, переводять туди виробничі потужності та ПІІ.

Таким чином, корпорації прагнуть вийти на світовий ринок з метою завоювання своєї частки на ринку, у той час як держави борються за те, щоб утримати або збільшити частку як вітчизняних, так і іноземних інвестицій в економіку країни.

3. Еволюція корпоративних структур

Серед основних напрямів модифікації корпоративних структур виділяють:

- перехід від вузької функціональної спеціалізації до інтеграції у складі й характері власне управлінської діяльності, в стилі управління;
- дебюрократизація, відмова від формалізації, від ієрархії, від уособлення функціональних та штабних ланок;
- скорочення кількості ієрархічних рівнів завдяки тому, що більш придатними до виживання будуть не великі централізовані компанії, а низка середніх фірм із гнучкими спеціалізованими формами праці, мережі компаній;
- трансформація організаційних компаній з пірамідальних у пласкі з мінімальною кількістю рівнів між вищим керівництвом та безпосередніми виконавцями;
- здійснення децентралізації ряду функцій управління, перш за все, виробничих і збутових. З цією метою в межах компаній створюються напівавтономні чи автономні відділення, стратегічні бізнес-одиниці, які повністю відповідають за прибутки та збитки;

- підвищення значущості новозапровадженої діяльності, створення в межах великих компаній фірм, які орієнтовані на виробництво і самостійне просування на ринках нових виробів і технологій, головним принципом діяльності яких є принцип ризикового фінансування;
- підвищення статусу інформаційних і кадрових засобів інтеграції (наприклад комбінації персоналу) у порівнянні з технократичною і структурною інтеграцією;
- встановлення філійних форм зв'язку між самою компанією та іншими підприємствами, наприклад, шляхом утворення внутрішніх ринків;
- створення автономних груп чи команд у межах ТНК.

4. Стратегія ТНК і МНК

Транснаціональні та **мультинаціональні корпорації** (до МНК належать компанії, які виробляють або реалізують продукцію у двох або більше країнах) стали наприкінці ХХ століття головними дійовими особами на сцені міжнародного бізнесу. Вони також стали лідерами глобалізації, вони ж виступають як флагмани в регіональних ділових альянсах або „**кластерах**” (об'єднання однорідних ділових структур для досягнення конкретної мети).

ТНК створюють як великомасштабні виробництва, так і формують виробничі мережі по всьому світі. Вони ж реалізують товари і послуги через добре організовану мережу дочірніх структур або альянси з партнерськими фірмами. За оцінками спеціалістів, до 60% торгівлі й інвестицій у промисловому секторі проходить через ТНК і МНК. До того ж на 500 найбільших ТНК припадає понад 80% світового потоку ПП і більше 50% світової торгівлі. Новітні технології дали можливість ТНК і МНК сконцентрувати у своїх руках економічний потенціал світу.

Проте створення ноу-хау і новітніх технологій стало прерогативою невеликих інноваційних фірм, тоді як у ТНК і МНК сконцентровано впровадження цих технологій і серійне масове виробництво.

ТНК стали двигуном зростаючої глобальної взаємозалежності. Проте більша частина з них залишається в рамках блоків „тріади” – Північної Америки, ЄС і Японії. Якщо точніше, то 43% із 500 найважливіших ТНК проходять з цих регіонів.

Як флагманська фірма, ТНК або МНК виконує роль об'єднуючої структури у великій діловій мережі або кластері. Як флагман, МНК створює довгострокові відносини з чотирма категоріями партнерів: постачальниками, покупцями, конкурентами і представниками неділової інфраструктури. Вони і складають так звану **модель „флагман-чотири партнери”**.

До представників **неділової інфраструктури** належать: мережа партнерів в галузі наукових досліджень, освіти, консалтингу і навіть співробітники державних установ (які не виконують управлінських функцій).

Флагмани МНК функціонують практично в усіх головних глобалізованих секторах промисловості – у хімії, автомобілебудуванні, телекомунікаціях, агробізнесі, а також у ряді секторів послуг, у т.ч. у банківській сфері.

На Заході МНК здатні забезпечити глобальну стратегічну перспективу для всіх чотирьох типів партнерів так, що кожному з них не потрібно розвивати власну глобальну стратегію, за винятком того, що треба бути ключовим партнером МНК. Національні уряди, як правило, неспроможні контролювати діяльність „флагманів”, і їм виділена лише роль реєстратора діяльності ТНК і МНК у країні.

Хоча МНК не є чимось монолітним і надто могутнім у політичному значенні, деякі з них мають прибутки, які значно перевищують ВВП багатьох невеликих і середніх за розміром країн. У той же час МНК додержуються правил і вимог, що виробляються як національними урядами, так і міжнародними організаціями.

Головною турботою МНК і ТНК завжди було досягнення прибутковості та зростання товарообігу, а в кінцевому результаті – досягнення глобальної конкурентоспроможності. Якщо ТНК більше орієнтовані на контролювання глобальних ринків або прагнення завоювати їх більшу частину, то МНК більше орієнтовані на регіональний, ніж на глобальний рівень. Відповідно, МНК у США виявляють більше активності на північноамериканському континенті, а японські МНК прагнуть розширити свій вплив здебільшого в Азії.

Тема 7. ПРОЦЕСИ РЕГІОНАЛІЗАЦІЇ В ГЛОБАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ

ПЛАН

1. Передумови критики економічної глобалізації.
2. Негативні наслідки глобалізації.
3. Альтерглобалізм та його напрямки.
4. Регіоналізація та глобалізація.
5. Новий регіоналізм.

1. Передумови критики економічної глобалізації

Однополярність світового економічного розвитку з домінуванням єдиної світової держави-імперії, яка стала результатом сучасного етапу глобального розвитку, в цілому, є достатньо позитивним сценарієм. Світова центральна держава являє собою інститут, орієнтований на вирішення глобальних проблем та організацію світового розвитку на своїй території. Вона пропонує світу єдиний загальний світовий порядок, а не вибудовує власний добробут за рахунок інших країн, вона не розділяє світ і людство, а пропонує єдині універсальні умови існування.

Сьогодні проект **монохромного** (однополярного) розвитку світу реалізується в контексті *ідеології американського глобалізму*, що навіть у найзагальніших проявах відрізняється від класичних уявлень про однополярність. США, роблячи заяви про свою планетарну відповідальність, напряду втручається у внутрішні справи фактично всіх країн світу, але при

цьому не лише не вирішує загальні світові проблеми, а й відмовляється від їх вирішення.

Складовою фінансової експансії США є те, що сьогодні більше 34% світового ВВП, обслуговується у доларах США. Таким чином сьогодні американський долар є справжньою *глобальною валютою*, а *США – світовим емісійним центром*. Ці явища та відсутність *валютного кордону* між внутрішнім і зовнішнім боргом призвели до **монетарної експлуатації**, які обумовлені такими чинниками:

- товарне кредитування США рештою країн світу;
- нагромадження доларових резервів за кордоном;
- обвалення фондової біржі й „уцінка” сумарної заборгованості;
- розміщення монетарних дивідендів у прямі іноземні інвестиції, призначені для посилення американського капіталу в ТНК;
- викачування через ТНК реальних ресурсів для вивезення до США.

При цьому США не виявляють бажання виступати технологічним донором слаборозвинутих країн.

2. Негативні наслідки глобалізації

Глобалізація загострює конкурентну боротьбу, веде до маніпулювання великими фінансовими та інвестиційними ресурсами. Це призводить до реальної загрози для країн із низькими і середніми доходами.

Слабка ефективність існуючих регуляторних механізмів сприяє дестабілізації економічної і соціально-політичної ситуації, викликає розрив традиційних зв'язків усередині країни (переміщення масового випуску трудомістких товарів до країн 3-го світу).

Деградація неконкурентоспроможного виробництва призводить до загострення безробіття, масової міграції населення. Глобалізація розвитку робочої сили сприяє припливу дешевої робочої сили та зростанню конкуренції на ринку праці, з чого випливає ускладнення міжетнічних взаємовідносин. Також в умовах глобалізації неможливими є довгострокові гарантії зайнятості, формується відчуття беззахисності та відчуження від результатів виробництва.

Інтернаціональність, яку декларують ТНК є уявною – немає жодної великої ТНК, національна приналежність якої не була б визначеною.

Внаслідок технологічного розриву формується світова диференціація у науково-технологічних доходах: розвинені країни експортують наукоємні товари і послуги до країн середнього та низького розвитку і отримують надприбутки.

Наслідками глобалізації є формування глобальних мереж злочинності, бізнесу, наркоманії, глобальних екологічних проблем.

Отже, фактично основну частину переваг одержують багаті країни чи індивіди. Щодо культури, то тут у позитивному значенні можна казати лише про взаємообмін і взаємозбагачення культур, однак ні в якому випадку про їх ігнорування і тим паче злиття.

3. Альтерглобалізм та його напрямки

Альтерглобалізм – зворотний бік глобалізації, новий тип базової демократії, мета якої – презентація і втілення нових принципів функціонування світової системи, які ґрунтуються на засадах соціального партнерства, соціального захисту та на інституті соціальної держави й реальних демократичних цінностях. Виразниками цієї ідеології є антиглобальні рухи та організації.

Альтерглобалісти висувають такі гасла:

- скасування боргів країнам, що розвиваються;
- демократичний контроль за фінансовими ринками;
- надання права на гідну працю та заробітну плату;
- екологізація виробництва;
- рівноправ'я між статями, гендерна рівність;
- заборона на примусову та дитячу працю;
- захист прав етнічних меншин тощо.

Програма антиглобалістів передбачає розвиток 2 взаємопов'язаних напрямків:

- 1) **трансформістського** – зміцнення системи самоуправління;
- 2) **руйнівного** – протидія зміцненню влади корпоративного капіталізму.

Мережа організацій антиглобалістів представлена такими громадськими організаціями та верствами населення:

- організації, що здійснюють вирішення проблем відносин Північ-Південь, Схід-Захід, а також висловлюють солідарність до визвольних рухів у країнах Близького Сходу, Латинської Америки тощо;
- об'єднання безробітних, представники руху за права жінок;
- захисники тварин і довкілля;
- представники лівих, антифашистських кіл;
- представники анархо-синдикалістських кіл;
- представники кіл „чистих антиглобалістів”.

4. Регіоналізація та глобалізація

Регіоналізація виражається в зближенні групи близько розташованих країн з їх можливим об'єднанням в окрему групу. Найінтенсивніша господарська взаємодія спостерігається в межах таких потужних інтеграційних угруповань, як: ЄС, НАФТА, АТЕС, АСЕАН, МЕРКОСУР. Так, частка НАФТА, ЄС і АТЕС складає майже 80% світового ВВП, 82% усіх державних бюджетів країн світу і 85% експорту.

Регіоналізація виступає своєрідним проявом і формою реалізації глобалізації, загострюючи суперечності глобального розвитку. З одного боку, зняття перешкод під час руху товарів, послуг, капіталів, робочої сили в межах інтеграційних об'єднань виступає каталізатором зростання міжнародного співробітництва у глобальному масштабі, а з іншого – позитивний ефект від впровадження подібної лібералізації обмежується спільними кордонами та супроводжується введенням обмежувальних заходів

у відносинах з країнами, які не є членами даного регіонального інтеграційного угруповання. Регіональна інтеграція розвивається на сучасному етапі значно динамічніше, ніж процеси глобальної інтеграції.

Першим представником регіоналізму нового типу було Європейське Співтовариство, пізніше Європейський Союз. Його створення дало поштовх першій хвилі регіоналізації нового типу, що стала поширюватися по усьому світі. Регіональні процеси охопили всі континенти світу.

На думку спеціалістів, регіоналізм на початку ХХ ст. а також відразу після Другої світової війни, представлений кількома блоками, був корисним у тому розумінні, що на тому етапі міжнародного поділу праці саме блоки були здатні шукати компроміси та досягти скорочення чи усунення існуючих торгових перешкод шляхом переговорів, для того щоб пришвидшити створення світової системи вільної торгівлі. Однак регіоналізація приховувала у собі чимало пасток. Одна з них полягала у тому, що регіоналізм виявив себе повільним та менш ефективним, ніж система багатосторонньої торгівлі. Другим недоліком є те, що регіоналізація не в змозі дати більш позитивні результати, ніж система багатосторонньої торгівлі.

Відмінності регіоналізації від глобалізації полягають в тому, що:

- регіоналізація ґрунтується зазвичай на правових основах, на міжнародних установчих договорах. Сама договірна форма в принципі припускає рівноправність сторін; регіональні об'єднання будуються на колегіальності й демократичності керування. Глобалізація – не юридичне поняття, що регулюється правом, а політичними засобами, диктується силовими центрами;
- регіональне зближення й об'єднання відбувається між близькими територіально, цивілізаційно, соціально й економічно подібними за своїм характером країнами. Це істотно сприяє успіхам об'єднання. Глобалізація включає у свою орбіту й прямо протилежні за всіма параметрами країни й соціуми;
- регіоналізація поліцентрична. Об'єднавчий інтерес як правило є більш-менш рівноцінним між учасниками. Всі партнери мають свою частку зиску від об'єднання, причому навіть часто менш розвинені, менші за розмірами території одержують більше вигід від свобод загального регіонального ринку. Глобалізація моноцентрична, причому включає у свою орбіту не тільки держави, які є різко полярними – від самих багатих до найбідніших. Глобальна торговельна експансія, що ґрунтується формально на рівних можливостях конкуренції, обертається експлуатацією слабких партнерів сильними;
- регіоналізація за суттю є екстравертно- й інтровертно-протекціоністичною. Усередині – регіональні пільги й свободи призначені тільки для країн-учасниць. Країни-аутсайтери фактично дискримінуються. Глобалізація принципово необмежено екстравертно лібералізована. Вигоди вільної конкуренції формально поширюються на всіх, а фактично – на найсильніших.

5. Новий регіоналізм

В останні десятиліття сфера й хід цих процесів набули ряд нових змістовних елементів, найважливішим з яких є „**новий регіоналізм**”, що має ряд особливостей:

- регіональні угоди охоплюють все зростаюче число країн;
- важливу роль в інтеграційних угодах тепер відіграють світові економічні центри, які раніше взагалі не брали участь у них, віддаючи перевагу глобалізму;
- сучасні регіональні об'єднання включають розвинені країни, країни, що розвиваються та країни з перехідною економікою. Новий регіоналізм відбиває зміну у відносинах між Північчю й Півднем, які раніше були конфронтаційними. Нова модель регіонального співробітництва відкриває можливість економічної інтеграції країн з великою диференціацією економік, з різними традиціями й моделями розвитку;
- як і колись, однією із цілей регіональних угод є заохочення торгівлі між їхніми учасниками, однак тепер вони надають все більше значення зв'язкам з іншими регіонами. Причому характерно, що дотепер зміцнення зв'язків із зовнішнім світом не послаблювало, а підсилювало регіональну солідарність;
- регіоналізм ґрунтується переважно на відносинах між державами й охоплює всю економіку кожної країни-учасниці угоди. Останнім часом відбувається формування спільнот, які можна назвати „природними економічними зонами”. Прикладом може служити так званий Трикутник росту, що включає південь Малайзії, Сінгапур та індонезійську провінцію Ріау. Хоча природні економічні зони утворюються з територій суміжних країн, вони не розраховані на інтеграцію економік цілих держав; країни, що йдуть на створення таких зон, перебувають на різних рівнях економічного розвитку. Їх головною метою є забезпечення експорту за межі регіону; єдиний критерій для участі – ефективне сполучення факторів виробництва.

Однак головними атрибутами нового регіоналізму є розширений формат і відкритість для інших країн, а також прагнення до широких глобальних економічних взаємозв'язків. Регіоналізм не спонукає до автаркії, але концентрує й поєднує політичну й економічну могутність групи країн, які хочуть підвищити свою конкурентоздатність у глобальній економіці. Такий характер інтеграційних угруповань не загрожує світовій торгівлі й не ускладнює формування міжнародної системи вільної торгівлі.

Головне завдання нового регіоналізму полягає в створенні сприятливих умов для трансформації технологічно відсталих країн і зміцнення їх конкурентоспроможності, а також відкритті їм можливості інтеграції у світову економіку.

Тема 8. ТЕХНОЛОГІЧНИЙ РЕСУРС ГЛОБАЛЬНОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ПЛАН

1. Техносфера та її формування.
2. Екзогенний та ендогенний науково-технічний прогрес.
3. Індустріально розвинуті країни в умовах глобалізації.
4. Інноваційна складова конкурентоспроможності національних економік на сучасному етапі глобального розвитку.

1. Техносфера та її формування

Головним результатом XX століття стало становлення **техносфери**, як штучного середовища життєдіяльності людини. Її специфіка – надзвичайно високий ступінь розвитку технологій і техніки, матеріального виробництва, науки, озброєнь, і обумовлені всім цим рівень і якість життя населення, які створили техносферу держав.

У провідних промислово розвинутих державах населення не має реальної можливості повернутися до доіндустріального, аграрного способу життя у випадку соціальної катастрофи.

Провідні економічні центри техносфери (США, Японія, ЄС) здатні зберегти власне існування спираючись лише на освоєння і використання просторово-ресурсного потенціалу всього світу, пристосовуючи його під власні потреби та інтереси, підпорядковуючи цій цілі зв'язки з економіками інших країн і регіонів, а отже і самі ці економіки.

Техносфера призводить до закріплення ієрархії країн відповідно з їх положенням у системі функціональних зв'язків техносфери з зовнішнім світом, змінює місце держави у комплексі відносин, у тому числі й міжнародно-політичних, вбудовуючи її в нову систему глобальних зв'язків і залежностей, розмиваючи традиційний для неї суверенітет і доповнюючи його регуляцією за вертикаллю – від районів, регіонів, через державу до міждержавної інтеграції і до глобального регулювання.

Техносфера тяжіє до формування концентричних кіл її забезпечення. Такі кола утворюють:

а) власне техносферу як сукупність найбільш розвинутих (постіндустріальних) держав, які перебувають у певних структурних відносинах одна з одною;

б) країни, які є реальними претендентами на якнайшвидше входження в техносферу за досягнутим рівнем розвитку чи життєво важливими функціями, які виконуються для техносфери;

в) країни, які необхідні для техносфери як джерела енергоресурсів і сировини та як найбільш місткі ринки й такі, що не можуть бути заміщені в цих якостях іншими державами;

г) країни, що заміщуються, функції яких стосовно техносфери можуть виконувати (разом чи окремо) інші держави чи території на тих же економічних та інших умовах, і з тими ж практичними результатами;

д) країни, які не становлять інтересу для існування і життєдіяльності техносфери (в даний історичний період чи взагалі);

е) країни, які зараз чи у перспективі є ворожими для техносфери і до держав, які входять до її складу й ті, що підкріплюють власну ворожість діями чи наявністю потенціалу заподіяння шкоди.

2. Екзогенний та ендогенний науково-технічний прогрес

Головним чинником технологічних змін виступає НТП, який можна розглядати з 2 боків:

Екзогенний НТП вважається зовнішньою соціально-економічною силою, що підвищує ефективність виробництва. В економічній теорії виділяють 3 основні моделі екзогенного НТП:

1) *автономний чи нейтральний НТП*, за якого збільшення ефективності виробництва не залежить від капіталовкладень та приросту трудових ресурсів, а є наслідком дії зовнішніх факторів;

2) *уречевлений НТП*, за якого ефективність виробництва підвищується через упровадження більш досконалого обладнання та більш кваліфікованої робочої сили. Але в моделях це задається також ззовні як функція часу;

3) *індукований науково-технічний прогрес*, який означає, що наявне збільшення ефективності виробництва пов'язане з його попереднім розвитком, а саме з накопиченням до цього моменту запасом капіталу. Причому в таких моделях припускається, що кількість відкриттів та винаходів у державі є монотонно зростаючою функцією від обсягів капіталовкладень.

Недоліком цієї концепції вважається відсутність пояснень щодо того, яким саме чином технологічні зміни впливають на економічне зростання.

Ендогенний НТП виступає внутрішньою енергією економічної системи і характеризується органічним самовпливом науки і техніки на розвиток і ефективність виробництва. В моделях цього типу застосовуються такі підходи:

1) НТП вважається результатом діяльності особливої галузі економіки, яка „виробляє” нові технології. У цьому випадку така галузь розглядається подібно до типової – аналізуються її капітальні, матеріальні та людські ресурси й ефективність їх використання;

2) НТП не тільки розглядається як результат діяльності окремої галузі виробництва, враховується також вплив окремих елементів, таких як стан фундаментальних досліджень та прикладних розробок, ефективність упровадження досягнень науки і техніки у практику;

3) НТП визначається через розкриття зв'язків причин та наслідків усередині виробничої системи. Спочатку застосовують мікроекономічний аналіз, потім його поєднують з аналізом макроекономічних результатів

діяльності і використовують такі макропоказники, які характеризують техніко-економічний рівень виробничої системи.

3. Індустріально розвинуті країни в умовах глобалізації

Індустріальний розвиток аграрно-сировинних країн протягом 50-60-х років XX ст. призвів до появи кількох груп, різних за рівнем розвитку окремих галузей і господарств у цілому. Чотири країни – Бразилія, Мексика, Аргентина, Індія – в середині 60-х років XX ст. забезпечували 43,4% вартості продукції обробної промисловості всіх країн з аграрно-індустріальною структурою господарства. Окрему групу утворили країни – експортери нафти, які в 1960 р. об'єдналися в ОПЕК.

Окремою моделлю індустріалізації є Південна Корея, Тайвань, Сінгапур, Гонконг. Їх головними ознаками були експортна орієнтація обробної промисловості (37-38% на рік), швидкі темпи зростання, залучення іноземного капіталу в позиковій або підприємницькій формі. У світовій літературі вони дістали назву „нові індустріальні країни”. В аграрно-індустріальному напрямі розвивалася економіка Венесуели, Філіппін, Колумбії, Таїланду. Через значне зростання темпів промислового експорту (до 20%) їх почали називати „новими експортними країнами”. Це суттєво змінило систему міжнародного поділу праці, ускладнило світові економічні зв'язки.

Процес *індустріалізації* нових індустріальних країн не скрізь проходив однаково. Наприклад, Бразилія, Мексика, Аргентина є найбільшими виробниками сировинних ресурсів, які до того ж мають місткі внутрішні ринки. Однак це не стосується Гонконгу і Сінгапуру. Бразилія володіє майже всіма матеріальними ресурсами, на її території (8,5 млн км²) зосереджено 30% лісових світових масивів. Постійним джерелом надходження капіталів до Мексики є нафта. За її запасами вона займає четверте місце після Саудівської Аравії, Кувейту та Ірану.

Значні запаси уранових руд в країнах Латинської Америки стали основою розвитку атомної промисловості. Характерною рисою мінерально-сировинної бази цих країн є наявність руд рідкісних металів – ніобію, марганцю, молібдену, нікелю, вольфраму, алюмінію. Ніобієм – металом, що має стратегічне значення, Бразилія задовольняє 70% потреб світу. Володіючи такими дорогоцінними природними ресурсами, Аргентина, Бразилія, Мексика добували кошти для динамічного розвитку національних господарств. Швидкому розвитку нових індустріальних країн сприяли також іноземні інвестиції та значні державні капіталовкладення в національну економіку.

4. Інноваційна складова конкурентоспроможності національних економік на сучасному етапі глобального розвитку

В 1970-ті рр. посилювалась тенденція до **поглиблення міжнародного співробітництва у сфері науки та технологій**, використання можливостей науково-технологічної спеціалізації та кооперації, посилення

інтернаціоналізації науково-технологічної сфери, яка є безпосереднім наслідком поширенням НТР на всі країни та галузі. При становленні технологій п'ятого і формуванні ядра нового шостого технологічного укладу, першочергове значення мають масштаби використання високих технологій. Тобто, основою сучасного технологічного розвитку є збільшення частки реалізації високих технологій на світових ринках та стрімке зростання обсягів наукоємного сектору виробництва національної економіки.

Одним з проявів НТР на сьогодні є **міжнародний науково-технологічний обмін**, що являє собою взаємопов'язану багатоканальну систему, яка ґрунтується на сучасному міжнародному поділі й кооперації праці. Вона відображає як внутрішні, так і зовнішні аспекти науково-технологічної революції, її субстанціальну економічну природу.

Ефективне впровадження результатів науково-технологічної діяльності значною мірою стає можливим за умови тісної взаємодії національних потенціалів, ресурсів різних країн, спільного розв'язання завдань економічного розвитку на глобальному рівні. Це втілюється у процесах **науково-технологічної інтернаціоналізації**, яка на сучасному етапі характеризується тенденціями, серед яких основною є функціонування світового ринку технологій, якому властиві найбільша інтенсивність розвитку і високий ступінь монополізації. Використання досягнень „*інформаційної економіки*” відкриває нові можливості у сфері проведення спільних досліджень на всіх рівнях.

У сучасних умовах у світі зберігається технологічний розрив між розвинутими країнами, в яких панують четвертий і п'ятий технологічні уклади, та менш розвинутими державами, в яких більш поширені третій і четвертий технологічні уклади. Внаслідок цього, промислово розвинуті країни переважно здійснюють науково-технологічну взаємодію з рівними за технологічним розвитком державами, використовуючи при цьому дешеву інтелектуальну працю менш розвинутих країн для покращення конкурентоспроможності власного високотехнологічного потенціалу.

Для рівноправного залучення тієї чи іншої держави до глобальної науково-технологічної сфери важливого значення набувають рівень розвитку національної інноваційної системи, політика уряду в цьому напрямі, участь країни в глобальних та регіональних економічних угрупованнях.

Науково-технічний прогрес не лише „поглиблюється” – веде до подальшого збільшення інтелектуальної місткості продукції традиційно „підпорядкованих” йому галузей, а й „поширюється” – охоплює ті сфери економіки, які раніше були малочутливими до нього.

Тема 9. ЛЮДСЬКИЙ РЕСУРС ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ПЛАН

1. Глобальні виміри демографічної проблеми. Продовольча криза.

2. Міграційні виміри глобалізації.
3. Еволюція змісту і характеру праці.
4. Нова економіка, людський капітал та людський потенціал.

1. Глобальні виміри демографічної проблеми. Продовольча криза

Демографічна проблема – це сукупність проблем сучасності, що стосуються стрімких змін у чисельності населення та його балансах, зачіпають інтереси всього людства. Найважливішими з них є: стрімке зростання населення, або *демографічний вибух*, у країнах, що розвиваються, і загроза депопуляції, або *демографічна криза*, в економічно розвинених країнах. До проблем народонаселення слід віднести також неконтрольовану урбанізацію в країнах, що розвиваються, кризу великих міст у деяких розвинених країнах, стихійну внутрішню й зовнішню міграцію, яка ускладнює політичні відносини між державами.

Зростання чисельності населення світу відбувається за рахунок країн, що розвиваються (Китай, Індія, Африка, Латинська Америка), що обумовлює застосування екстенсивної моделі розвитку для переважної більшості країн світу.

Наявний рівень економічного розвитку країни Західної Європи: Велика Британія, Іспанія, Португалія, Франція, Нідерланди отримали за рахунок доступу до безкоштовної робочої сили за рахунок колонізації країн.

Загострення проблем народонаселення поставило перед наукою нові проблеми: визначення допустимих меж чисельності народонаселення Землі (з урахуванням низки обмежувальних чинників – продовольчого, енергетичного, економічного, соціально-психологічного – називають цифри від 10 млрд до 20 млрд осіб); строки досягнення стабілізації чисельності населення планети (за прогнозами – середина ХХІ ст.); найактуальніша проблема науки й демографічної політики – стримування зростання населення в країнах, що розвиваються.

Англійський дослідник **Томас Роберт Мальтус** (1766 – 1834) у його найвидатнішій праці „Дослідження про закон народонаселення...”, що вперше вийшла друком у 1798 році, розкриває концептуальні засади небезпеки зростання населення. Мальтус сформулював *закон народонаселення: зростання населення відбувається в геометричній прогресії, тоді як засобів існування – в арифметичній*, і бідність є природним явищем, яке зумовлене дією цього закону.

На сучасному етапі розвитку людства однією з найгостріших проблем є продовольча. За останні 30-40 років темпи зростання чисельності населення в багатьох країнах світу випереджають темпи зростання виробництва сільськогосподарської продукції, що призвело до гострої нестачі продуктів харчування. Особливо це стосується країн, що розвиваються, на які припадає переважна більшість населення планети, яке недоїдає та голодуючих. За даними ФАО (продовольча і сільськогосподарська організація під егідою

ООН), у світі зараз близько півмільярда людей постійно голодують і вдвічі більше недоїдають.

Гострою є проблема якісного складу їжі. Найважливіша складова частина повноцінної їжі – тваринний білок. Основними джерелами тваринного білка є молоко, м'ясо, риба і яйця, а рослинного – продукти зернових і бобових культур. Мінімальною нормою в помірних кліматичних умовах було б споживання 1 г білка на 1 кг маси людини в день. Проте майже 2/3 населення Землі за добу споживає менше 15 г тваринного білка, тобто живе на межі голоду.

Недостатнє споживання особливо позначається на дітях. Майже 300 млн дітей в країнах Азії, Африки і Латинської Америки внаслідок поганого харчування відстають у фізичному і розумовому розвитку. Щоденно від голоду там помирає близько 12 тис. осіб.

Поки що, харчових продуктів у всьому світі виробляється в цілому достатньо для того, щоб прогодувати все населення Землі. Проте основна причина світової продовольчої кризи полягає не в тому, що продукти розподіляються між країнами невідповідно до кількості населення, хоча така проблема й існує. Дослідники вважають, що продовольча криза викликана збігом демографічних, екологічних і енергетичних проблем з впливом несприятливих погодних умов, а також колосальним зростанням витрат на військові потреби.

В 1975 р. слаборозвинутим країнам не вистачало близько 5% необхідної кількості продовольства. У 2000 р. дефіцит продуктів харчування приблизно потроївся. Ці країни змушені розширювати імпорт сільськогосподарської продукції, особливо зерна, що призводить до значного зростання їх фінансової заборгованості.

Загострення продовольчої проблеми негативно позначається на індустріалізації країн, що розвиваються, оскільки значна доля валютної готівки витрачається на закупівлю продовольства за кордоном, а розширення національного виробництва сільськогосподарської продукції обмежує капіталовкладення в розвиток власної промисловості.

2. Міграційні виміри глобалізації

Міграція – це рух населення між різними країнами та регіонами, спроможний впливати на зміни чисельності населення та здійснювати вплив на економічні процеси.

Виступаючи в минулому, головним чином, у формах кочівництва, військових і колонізаційних переселень, міграція населення в останні роки набула якісно нових рис.

Вона базується на таких закономірностях:

- головна роль у процесі міграції належить трудовій міграції;
- відбувається постійне збільшення масштабів міжнародної міграції, залучення до світового міграційного колообігу населення практично всіх країн;
- відбувається поширення нелегальної міграції;

- спостерігається збільшення частки висококваліфікованих фахівців серед мігруючих.

Основними причинами, що зумовлюють міжнародну міграцію робочої сили, є:

- незадовільні економічні умови життя працездатного населення в країнах еміграції;
- стабільно високий рівень заробітної плати в основних імміграційних центрах;
- порівняно вищий технічний рівень умов праці в країнах імміграції;
- соціальні умови для більш повної реалізації своїх можливостей у країнах імміграції;
- природні катаклізми в країнах еміграції і вищий рівень охорони навколишнього середовища у країнах імміграції;
- політичні причини;
- воєнні причини;
- релігійні причини;
- національні причини;
- культурні причини.

Міжнародна міграція робочої сили набула глобального характеру, це означає, що в міграційні потоки втягнуто більшість країн світового співтовариства.

В останні десятиліття спостерігається значне зростання трудових ресурсів: в 1995 р. їх загальна чисельність подвоїлась у порівнянні з 1965 р. і склала 2,5 млрд. людей, причому динаміка пропозиції праці по регіонах світу була різною. Якщо приріст у переміщенні пропозиції робочої сили склав близько 40%, то в Південній Азії він становив 93%, а на Близькому Сході та в Африці – 176%, тобто найбільш відчутним він опинився в бідних регіонах, що й обумовлює одну з основних причин трудової міграції.

До кінця 90-х років у світі налічувалося понад 35 млн. працюючих мігрантів. З урахуванням членів їх сімей, мігрантів-заробітчанин, нелегальних мігрантів, їх чисельність є у 3–5 разів вищою.

Цікаво, що 23% членів Національної академії наук, 33% лауреатів Нобелівської премії в США – іммігранти.

Розрив у погодинній оплаті між промислово розвиненими і країнами, що розвиваються перевищив у машинобудуванні, харчовій промисловості – 7 разів, а в текстильній – 9 разів. У виробництві напівпровідників, наприклад, розрив між США і Сінгапуром сягає близько 12 разів, а між ФРН і Пакистаном в бавовнопрядильних обробках – близько 30 разів.

У глобальному масштабі розрив у доходах на душу населення високорозвинених і слаборозвинених держав (основу якого складає розрив в оплаті найманої праці) величезний і неухильно зростає: в 1870 р. він був 11-кратним, в 1960 – 38-кратним, в 1985 р. – 52-кратним. Ці процеси виштовхують працівників країн, що розвиваються за межі національних кордонів у пошуках стабільної роботи і доходу, змушують їх використовувати будь-які методи для здійснення даної мети.

3. Еволюція змісту і характеру праці

Зростання продуктивних сил на основі науково-технічного прогресу зумовило суттєве підвищення продуктивності праці суспільного виробництва, ефективності економіки, що істотно змінило характер праці та умови життя. Наростання кількісних змін у складових життєдіяльності людини призвело до глибоких якісних зрушень. В індустріальну епоху панувало *матеріальне виробництво*, яке спрямовувалось на задоволення матеріальних потреб населення. Поряд із матеріальним виробництвом існувала сфера послуг, яка забезпечувала задоволення соціально-культурних потреб. Але, як ступінь її розвитку, так і вплив на життя людей був обмеженим, зокрема у розрізі якості задоволення цих потреб.

Науково-технічна революція другої половини ХХ ст. значно пришвидшила розвиток суспільного виробництва. Водночас з істотним зростанням його обсягів відбулась докорінна зміна його структури. Пануючого стану набула **сфера послуг**: освіта, наука, медичне обслуговування, культура, соціальне забезпечення, тобто галузі, які безпосередньо впливають на розвиток людини, зростання її освітнього, професійно-технічного і культурного рівнів, охорону здоров'я, умови і тривалість життя. Людина зі звичайного фактора виробництва поступово перетворюється у творчу силу, здібності і сили якої визначають розвиток економіки та суспільства.

Становлення нового інформаційного технологічного способу виробництва, інформації та знань як нового виробничого ресурсу, який, будучи формою реалізації та примноження розумового потенціалу людини, визначає утвердження інноваційного типу розвитку, інтелектуалізацію виробництва та праці. Нова техніка і технологія змінюють характер праці, поряд з продуктивними якостями зумовлюють дедалі ширший розвиток і використання громадянських, соціальних та духовних якостей людини. **Інтелектуалізація виробництва** не лише передбачає високий освітньо-кваліфікаційний та культурний рівень працівників, але й докорінно змінює їх становище у виробництві та суспільстві.

У США частка працівників, які безпосередньо виконують виробничі операції, становить менше ніж 10%, в аграрному секторі працює 2,7% сукупної робочої сили, а у видобувній промисловості – 1,4%, (у Німеччині – до 1,1%). У Бостоні, Сан-Франциско, Лос-Анджелесі та Нью-Йорку зайнятість у сфері послуг досягла 90% загальної чисельності робочої сили. Аналогічні пропорції характерні і для інших розвинених країн.

Принципове значення при цьому приділяється ролі фактору „капітал”, як визначальної економічної категорії. Органічна будова капіталу, за Марксом, складається з постійного капіталу, тобто засобів виробництва та змінного капіталу – робочої сили. Так, розгляд короткотермінової виробничої функції, з урахуванням людського чинника в якості фактору праці, має лише один змінний фактор – працю, та фіксований фактор – капітал. Функція має такий вигляд:

$$TPsr = f (L, K)$$

де, $TPsr$ – сукупний продукт, виготовлений за короткий термін;

$\overline{K}$ – капітал, постійний фактор;

L – праця, змінний фактор.

Змінність чинника праці може бути зумовлена, зокрема, виробничим травматизмом, каліцтвом, втратою працездатності, смертністю на виробництві тощо.

Сукупний продукт в умовах довготермінової виробничої функції буде мати обидва залежних фактори – і працю, і капітал, та буде мати такий загальний вигляд:

$$TPsr = f (L, K)$$

де, $TPsr$ – сукупний продукт в умовах довгострокового виробництва;

K – капітал, змінний фактор;

L – праця, змінний фактор.

Однак, таке тлумачення не враховує сучасні зміни в характері праці, зумовлені прагненням переходу до постіндустріального господарства. При цьому фізична праця людини поступово замінюється творчою та розумовою, і стає постійним та домінуючим чинником виробництва. Капітал при цьому виконує допоміжну роль і набуває статусу змінного чинника. Таким чином виробнича функція в умовах переростання „людини економічної” в „людину творчу”, незалежно від терміну, набуває наступного вигляду:

$$TPsr = f (\overline{L}, K)$$

де, $TPsr$ – сукупний продукт в сучасних умовах;

$\overline{L}$ – праця, постійний фактор;

K – капітал, змінний фактор.

4. Нова економіка, людський капітал та людський потенціал

Ключову роль у технічному прогресі зіграло стрімке впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, що спричинило зниження вартості передачі звуку, даних у значних обсягах. Упровадження технологій цифрової обробки даних та інтеграція засобів комунікацій і обчислювальної техніки дозволяє транспортувати величезні потоки інформації в найкоротший термін за низькою вартістю.

З впровадженням інформаційних технологій та поширенням Інтернету торгова сфера переживає революційні зміни. Розвивається електронна

комерція, яка дозволяє суб'єктам, що знаходяться в різних кінцях світу, легко знаходити торгових партнерів як у сфері оптової, так і роздрібної торгівлі. Розвиток телекомунікацій здійснив величезний вплив на глобалізацію виробничої сфери. Нові інформаційні та комунікаційні технології дозволяють оперувати одночасно практично на усіх світових біржах у режимі реального часу 24 години на добу, у багато разів збільшують швидкість переміщення капіталів.

Технологічний прогрес у ряді випадків включає процес інновацій, що призводить до випуску існуючих товарів та послуг з використанням меншої кількості ресурсів. У інших випадках він включає оновлення продукту, створення нового або покращення якості старого. НТП веде до великих змін у предметах праці. Серед них велике значення мають різні види синтетичної сировини, які мають властивості, що не існують у природі, і не потребують великих витрат на їх обробку. Нерівномірність розвитку НДДКР в різних підсистемах та групах країн по-різному впливає на економічний ріст та ефективність виробництва в них. Здійснення НДДКР в одній країні через зовнішню торгівлю здійснює вплив на загальну продуктивність інших країн.

Приблизно $\frac{1}{4}$ загальних результатів НДДКР „сімки” використовується іншими країнами. Найбільший вплив здійснює США.

Нова економіка – це Інтернет-економіка, економіка знань та постійних змін. Інтернет формує якісно нове глобальне громадське суспільство, яке живе і мислить поза національними, адміністративними та географічними рамками. Істотною рисою нової економіки є вироблення і використання нових знань (постійний процес навчання та самонавчання), свобода творчості. У новій економіці знання стали не тільки самостійним чинником виробництва, а й головним фактором, що пов'язано з тим, що саме вони у вигляді інформації, зростаючими темпами змінюють вигляд сучасного світу, ведуть до виникнення нових форм бізнесу, що перебувають у постійній взаємодії суб'єктів ринку в реальному часі.

Перехід на вищий щабель цивілізаційного поступу – стадію постіндустріалізму – докорінно змінив становище індивіда у виробництві і суспільстві: у постіндустріальній економіці людина стає і метою, і головним суб'єктом економіки, і визначальним критерієм її розвитку. Таким чином, нівелюється головна суперечність суспільного виробництва – між його матеріально-речовим та особистісним факторами.

Людський капітал – це сукупність продуктивних якостей людини (знань, здібностей, навичок, мотивацій, енергії), які використовуються у процесі виробництва.

Людський потенціал характеризує новий ступінь у розвитку людини, коли поряд із виробничими можливостями людини дедалі зростаючу роль відіграють інтелектуальні, соціальні, психологічні та культурні якості, тобто людські риси. Відтак – це здібності людини не лише у виробництві, а й у суспільному житті. Все це свідчить, що поняття „людський капітал” та „людський потенціал” за певних відмінностей є важливими віхами на шляху руху людства до вищої форми розвитку праці – творчої.

Тема 10. ЦИВІЛІЗАЦІЙНІ ВИМІРИ ГЛОБАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ

ПЛАН

1. Формацийний і цивілізаційний підходи вивчення глобальної економіки.
2. Закономірності й тенденції розвитку сучасної цивілізації.
3. Перспективи і потенціал глобальних цивілізацій.
4. Соціокультурний вимір глобалізації.
5. Політико-правовий вимір глобалізації

1. Формацийний і цивілізаційний підходи вивчення глобальної економіки

Формацийний підхід дослідження людської цивілізації був запропонований *Карлом Марксом* (Німеччина, 1818–1883), і мав матеріалістичний характер, який базувався на взаємодії продуктивних сил і виробничих відносин, які формують *технологічний спосіб виробництва*. У відповідності до нього кожне суспільство проходить 5 суспільно-економічних формацій – первісну, рабовласницьку, феодальну, капіталістичну та комуністичну, на основі пануючого технологічного способу виробництва.

Існує три типи формацій: первинний – докласовий, вторинний – класовий, третинний – безкласовий.

Кожне суспільство характеризується ведучим способом організації виробництва (натуральним, ринковим і неринковим) і формою економічного зв'язку між людиною і засобами виробництва (примусовою і добровільною).

Цивілізаційний підхід у дослідженні людської еволюції запропонував етнограф *Льюїс Генрі Морган* (США, 1818–1881). Так, на його думку, людське суспільство проходить **3 етапи**:

дикунство;

варварство;

цивілізація.

Перші два етапи базуються на привласненні природи, остання пов'язана зі збиральною та суспільно-виробничою технологіями.

Цивілізація – це історично конкретний стан суспільства, який характеризується досягнутим рівнем продуктивних сил, особливим способом організації виробництва і відповідною матеріальною та духовною культурою.

За цією логікою, цивілізація має **три етапи розвитку**: *доіндустріальна стадія, індустріальна та постіндустріальна.*

Постіндустріальна (інформаційна, нова) економіка формується після становлення стійкої системи товарно-ринкового господарства і характеризується переважанням нематеріального виробництва та *сфери*

послуг, його індивідуалізацією, визначенням науки і освіти як головної продуктивної сили.

2. Закономірності й тенденції розвитку сучасної цивілізації

Найважливішими чинниками, що визначають спрямованість розвитку цивілізації на сучасному етапі, є:

- 1) процес глобальної інтеграції людства, що почався на тлі втрати практично всіма країнами світу самодостатності розвитку;
- 2) інтенсивне формування єдиної світової системи влади в умовах домінування у світі блоку країн західної цивілізації на чолі з США;
- 3) інтенсивне зростання чисельності населення Землі в умовах наростання обсягів споживання західною цивілізацією, що наближається до критичного рівня екологічного тиску на всю сферу проживання;
- 4) глобальний промислово-сировинний дисбаланс унаслідок концентрації найбільшого промислового потенціалу в США, країнах Європи і Японії, тоді як основні сировинні і енергетичні ресурси зосереджені в Росії та країнах третього світу.

В основі концепції постіндустріального суспільства лежить **теорія трьох хвиль** – поділ усього суспільного розвитку на три етапи: доіндустріальний, індустріальний та постіндустріальний. У доіндустріальному суспільстві визначальною була (а у ряді країн залишається й досьогодні) сільськогосподарська сфера з церквою та армією, як головними інститутами суспільства; у індустріальному – промисловість з корпорацією та фірмою на чолі; у постіндустріальному – сфера послуг та інформації з вищим навчальним закладом, як головним місцем її виробництва та зосередження.

Переходу до постіндустріального суспільства та постіндустріальної сервісно-інформаційної економіки сприяв цілий ряд факторів:

- **перехід економіки** від такої, де панує виробництво товарів (вторинний сектор господарства), до панування виробництва та надання найрізноманітніших послуг (третинний сектор господарства);
- **зміна соціальної структури** суспільства – класовий поділ поступається місцем професійному;
- **теоретичне знання** займає центральне місце у визначенні політики в суспільстві – університети як центри зосередження цього знання стають головними інститутами суспільства;
- **створення нової інтелектуальної технології**, запровадження планування та контролю над технологічними змінами.

Виникнення постіндустріального суспільства пов'язано перш за все з тими змінами, що відбуваються в економіці, професійній системі та соціальній структурі та обумовлені новою роллю науки і техніки – відбувається *докорінна зміна структури виробництва* (панування третинного сектору) та *структури зайнятості* (значна частка зайнятих, яка має тенденцію до зростання, припадає на третинний сектор сервісно-інформаційної економіки).

3. Перспективи і потенціал локальних цивілізацій

Локальні цивілізації виникли близько 6 тисячоліть тому в межах стародавніх держав та їх об'єднань – в *Шумері, Єгипті, Індії*. Сьогодні існує 5 діючих цивілізацій: західна, православнохристиянська, ісламська, індуїстська, далекосхідна.

XX століття стало початком занепаду західної цивілізації, це пов'язано з переміщенням творчого лідерства з Заходу на Схід. **Сем Хантінгтон** відмітив появу цивілізаційних розбіжностей, зокрема між західноєвропейською та більш молодію північноамериканською цивілізацією. Глобалізація реалізує інтереси розвинутих країн і цивілізацій та є інструментом перекачування на їх користь національних багатств і монопольного привласнення надприбутків.

Після розпаду Радянського Союзу політичний вплив Заходу суттєво посилюється, і його найактивнішим супротивником виступає ісламська цивілізація, що демонструє швидке зростання економічного і військового потенціалів. Це може стати основою зіткнення цивілізацій.

Китайська, індійська і латиноамериканська цивілізації поки що не претендують на геополітичне лідерство, але сумарно контролюють половину населення світу. Африканська цивілізація перебуває зараз у найжалогіднішому стані.

Існує 2 сценарії взаємодії цивілізацій: **зіткнення** (західна і мусульманська, мусульманська та індійська) та **партнерство** – останній сценарій є складнішим. Створення **механізму міжцивілізаційного партнерства** є процесом тривалим і складним – він триватиме все XXI століття і буде розвиватися з різною швидкістю в різних частинах планети.

Можливими є проміжні варіанти: „**тиха експансія**” перенаселених цивілізацій, збереження нестійкої рівноваги, балансування між співробітництвом і зіткненням з періодично виникаючими джерелами конфліктів, або встановлення глобального диктату однієї цивілізації.

Першість у світовій економіці належить західним цивілізаціям. Проте їх сукупна питома вага у світовому ВВП знизилася з 54,5% у 1950 році до 44,6% у 200 році, а в перспективі очікується зниження до 37,5 до 2015 р. З іншого боку зростає економічна вага японської, китайської та індійської цивілізацій.

4. Соціокультурний вимір глобалізації

Соціокультурні фактори глобалізації – це конвергенція стилів життя і моделей споживання в світовому масштабі та універсалізація свідомості та культури. В даний час основні стандарти масового споживання, хоча і стають все більш складними і непостійними, є доступними всім бажаючим. З'являється так звана *модель споживання постіндустріального суспільства*, де поряд з прагненням до досягнення матеріальних цінностей ставляться цілі нематеріального характеру (здоров'я, відпочинок, освіта і т. п.).

Процес глобалізації стилів життя підсилює „**ідеологічна промисловість**”, яка бере на себе роль виробника і дистриб’ютора ідеологічних елементів – уявлень, образів і переконань, що проникають в усі соціальні групи і зосереджуються навколо спільних цілей і цінностей. Уніфікація світу, яка досить далеко просунулася в економіці та політиці, щодо культури відбувається повільно, темпи даного процесу до того ж сповільнюються нерівністю у розподілі благ і ресурсів між окремими людьми, верствами суспільства і народами, існуючими системними чи релігійними поділами.

Характерною рисою сучасних світових відносин є наявність двох протилежних яскраво виражених тенденцій, що стосуються практично кожної сфери: прагнення, з одного боку, до **уподібнення (уніфікації)**, з іншого – до **диференціації**. Першій з них сприяє розвиток науки і техніки, в результаті якого відбувається швидке і розлоге поширення так званої масової культури. Це призводить до того, що жителі всього світу мають подібні схильності, моду, звичаї і навіть погляди.

Друга тенденція полягає в тому, що окремі спільноти хочуть зберегти і поглибити свої етнічні відмінності, традиції та культурні ознаки. З цим процесом пов’язано багато проявів національної і расової неприязні, маніфестації ксенофобії, які парадоксально впливають з процесів уніфікації. Проте перші тенденції, особливо в умовах широкого розповсюдження телекомунікацій та Інтернету, поступово стають провідними, породжуючи нову хвилю уніфікації та стандартизації у духовній сфері.

5. Політико–правовий вимір глобалізації

Глобалізація політичних ринків виражається насамперед у розширенні кола економічних суб’єктів, на запити яких змушені реагувати як національні уряди, так і міжнародні організації. Йдеться про те, що коло джерел політичної підтримки уряду (а значить, і суб’єктів, у чийх інтересах формується економічна політика) виходить за рамки територіально-державних кордонів. Стосовно міжнародних економічних організацій політична глобалізація означає появу числа нових „гравців” світогосподарської системи (у першу чергу ТНК і неурядових організацій), вплив яких можна порівняти з впливом національних урядів.

Трансформація політичної системи як у національному, так і в глобальному масштабах є важливим рушійним фактором глобалізації. Складовою частиною глобалізації стали політичні фактори, насамперед розпад соціалістичного табору і СРСР. У зв’язку з цим набувають розвитку такі концепції, як обмеження національного суверенітету, створення єдиного світового правопорядку, створення світових органів економічного і політичного керування.

На розвиток політичної глобалізації великий вплив здійснює взаємна адаптивність політичних устроїв, зокрема, демократичних та недемократичних. Міжнародна політика є своєрідним механізмом задоволення або узгодження інтересів суб’єктів міжнародних економічних

відносин (МЕВ). Адекватна реалізація принципів МЕВ можлива в стабільному політичному середовищі. При цьому важливу роль відіграє політична стабільність країн – невелика імовірність зміни політичного статусу країни протягом тривалого часу у вигляді виникнення соціальних конфліктів і політичних актів на кшталт тероризму, путчів.

Тема 11. ГЛОБАЛЬНИЙ КОНТЕКСТ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ

ПЛАН

1. Проблема конкурентоспроможності України в глобальній економіці.
2. Геополітичний статус України та пріоритети її зовнішньої політики.
3. Проблеми інтеграції України у світове господарство.
4. Інноваційно-інтелектуальна стратегія розвитку України в умовах глобалізації.

1. Проблема конкурентоспроможності України в глобальній економіці

Аналіз конкурентних позицій України засвідчує її досить низький рейтинг у світовому економічному середовищі, що не відповідає наявним ресурсам та *потенційним конкурентним можливостям країни*. В Україні відсутня чітко сформована **стратегія підвищення конкурентоспроможності**, не створено економічне середовище, яке б сприяло ефективній конкуренції та давало б можливість підприємцям досягти успіху за рівних умов.

Потрібні зміни в баченні проблем конкуренції державою, тобто створення такої **промислової політики** незалежної держави, яка б відповідала умовам ринку, вимогам інтегрування до світової економічної системи, реалізовувала національні інтереси.

Міжнародне співтовариство на сьогодні виробило ряд умов та правил, дотримання яких дає змогу не тільки приєднатися до світового ринку, але й конкурувати на умовах рівного партнерства на ринках інших країн. Це інструмент для підвищення ефективності економіки та створення сприятливих умов розвитку технічного та наукового прогресу, який сприяє придбання товарів та послуг і водночас захищає права споживача.

Заходи щодо **підвищення конкурентоспроможності вітчизняного виробництва** слід зосередити в першу чергу на таких напрямках:

- узгодження конкурентної політики з вимогами законодавства та правовим полем взагалі;
- пришвидшення оптимізації структури форм власності та формування прошарку дрібних та середніх власників;

- удосконалення регулювання діяльності суб'єктів монополій та створення сприятливого економічного середовища для всіх суб'єктів економічних відносин;
- шляхом удосконалення податкового законодавства, активізації виробничої та інвестиційної діяльності, стимулювання процесів фінансово-промислової інтеграції;
- ефективне використання географічних та національних конкурентних переваг України;
- державна обґрунтована підтримка галузей і виробництв, які можуть підвищити свою конкурентоспроможність не пізніше середньострокового періоду та мають перспективи економічного розвитку.

2. Геополітичний статус України та пріоритети її зовнішньої політики

Геополітичне положення України на межі 2-х великих цивілізаційних просторів – європейського і євразійського було і є одним із визначальних факторів її історичної та політичної долі. Географічно Україна завжди була і залишається центральноєвропейською країною.

Основними геополітичними пріоритетами України є:

- виживання України як суверенної незалежної держави;
- всебічна інтеграція до європейських і євроатлантичних політичних та соціальних структур, а також структур безпеки;
- пріоритетна орієнтація на інтеграцію до ЄС. Поглиблення спеціального партнерства з НАТО;
- зміцнення стратегічного партнерства з США і зв'язків із країнами Західної Європи;
- зміцнення і консолідація особливих відносин зі стратегічно важливими сусідами (Польщею, країнами Балтії, Туреччиною, Грузією, Азербайджаном, країнами Середньої Азії);
- цілеспрямована діяльність з формування „поясу стабільності” і регіональних структур безпеки від Балтійського і Чорного морів до Закавказзя та Середньої Азії;
- активна участь у створенні європейських і євразійських „транспортних коридорів”;
- активна кооперація з тими країнами, які вбачають в Україні надійного рівноправного партнера, вільного від гегемоністських амбіцій;
- протидія неконтрольованому іноземному економічному проникненню і всебічний захист економічного суверенітету;
- блокування поточних спроб односторонньої іноземної соціально-культурної та інформаційної експансії і домінування;
- цілеспрямоване формування в масовій свідомості універсальних європейських і євроатлантичних цінностей та соціокультурних орієнтацій.

3. Проблеми інтеграції України у світове господарство

Україна має офіційно визначений **євроінтеграційний пріоритет** з одночасним розвитком взаємовигідної співпраці у межах інших регіональних

угод із традиційними партнерами з країн СНД, Єдиного економічного простору (ЄЕП), Організації Чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС) та ін. Україна налагодила зв'язки майже з усіма світовими регулятивними інститутами, такими як *Світова організація торгівлі* (СОТ), *Міжнародний валютний фонд* (МВФ), *Світовий банк* (СБ), *Міжнародна організація праці* (МОП) тощо.

У кредитно-фінансовій сфері головними партнерами України є *Європейський банк реконструкції та розвитку* (ЄБРР), *Світовий банк* (СБ), *Міжнародний валютний фонд* (МВФ).

Серед науково-технічних пріоритетів співпраці України з **Європейським Союзом** є: розвиток мікроелектроніки та робототехніки; взаємодія в галузі біотехнологій, зокрема генної та клітинної інженерії; розвиток лазерної техніки, нових комунікацій і зв'язку; співпраця у розробці енергоощадних технологій, альтернативних джерел відновлювального палива.

Експорт до Росії складають продукція металургійної промисловості, машинобудування, харчі, продукція хімічної промисловості. Проте головна стаття експорту України до Росії – це послуги, пов'язані з транзитом енергоносіїв українською територією. Визначальними показниками **імпорту з Росії** є енергоносії, продукція машинобудування, вироби хімічної промисловості.

Бар'єрами на шляху інтеграції України слід назвати:

- низький рівень науково-технічного розвитку;
- нераціональна участь у світовому поділі праці;
- висока ресурсомісткість вітчизняного виробництва за умови недостатньої забезпеченості паливно-енергетичними ресурсами;
- неадаптоване до світового та європейського вітчизняне законодавство;
- великі обсяги зовнішнього боргу;
- наявність бюрократичних перешкод, корупція;
- внутрішньополітична нестабільність.

Сприятливі фактори входження України у світове господарство:

- геополітичне розташування (між Європою і Азією), суттєвий транзитний потенціал;
- кваліфікована та дешева робоча сила;
- багаті природні ресурси, сприятливі природно-кліматичні умови;
- потенційно великий ринок товарів і послуг;
- значний науково-технологічний та інформаційний потенціал;
- позитивні культурно-ментальні особливості населення України.

4. Інноваційно-інтелектуальна стратегія розвитку України в умовах глобалізації

За роки незалежності в Україні були започатковані трансформаційні процеси в науково-технологічній та інноваційній сферах. Проте темпи розбудови сучасного формату інноваційної сфери сьогодні є занадто

низькими. Єдиним реально функціонуючим в Україні видом інноваційних структур нині є **технопарки**.

З метою ефективної реалізації державної політики в науково-інноваційній сфері необхідно створити в системі управління такого органу відповідні структури (комітет, агентство, управління) для організації та супроводження виконання проектів у рамках державних цільових наукових і науково-технічних програм, державного замовлення на розробку новітніх технологій, для підвищення рівня комерціалізації науково-технічної продукції.

Необхідно збільшити бюджетне фінансування науки щонайменше вдвічі для досягнення європейських стандартів – 1% ВВП за рахунок бюджету.

Визначити пріоритетним напрямом фінансування підтримку оновлення та модернізації матеріально-технічної бази науки, яка б відповідала сучасним вимогам до проведення наукових досліджень, створення науково-технічних розробок і технологій та підготовки на цій основі фахівців, конкурентоспроможних на світовому ринку праці.

Необхідно розробити та запровадити комплексну систему фінансової підтримки інноваційної діяльності, зокрема щодо механізмів здешевлення кредитів і заохочення комерційних банків до активнішого кредитування інноваційних проектів, підвищення ефективності державної підтримки (бюджетного фінансування) інвестиційних та інноваційних проектів, відновлення системи податкових пільг, передбачених Законом України „Про інноваційну діяльність”.

У той же час важливо належним чином охороняти інтелектуальну власність. Потрібно розвивати державне стимулювання правової охорони результатів науково-технічної та інноваційної діяльності. Разом з тим, варто спростити процедуру отримання патентів.

Законом України „Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні” було визначено наступні напрямки розвитку країни:

- модернізація електростанцій, впровадження нових та відновлюваних джерел енергії, новітніх ресурсозберігаючих технологій;
- машинобудування та приладобудування як основа високотехнологічного оновлення всіх галузей виробництва;
- розвиток високоякісної металургії;
- нанотехнології, мікроелектроніка, інформаційні технології, телекомунікації;
- удосконалення хімічних технологій, нові матеріали, розвиток біотехнологій;
- транспортні системи: будівництво і реконструкція;
- розвиток інноваційної культури суспільства.

Існує 2 шляхи забезпечення технологічного прогресу: 1) базується на розвитку власного науково-технологічного потенціалу; 2) на запозиченні інновацій з-за кордону.

Активне патентування та взагалі захист інтелектуальної власності більшою мірою відповідає перший з названих шляхів, тоді як для другого шляху високий рівень охорони інтелектуальної власності є менш значущим фактором.

Рекомендована література

Базова

1. Бочан І. О., Михасюк І. Р. Глобальна економіка : підруч. – К. : Знання, 2007. – 403 с.
2. Кальченко Т. В. Глобальна економіка : навч. посіб. / Т. В. Кальченко. – К. : КНЕУ, 2009. – 364 [4] с.
3. Філіпенко А. С. Глобальні форми економічного розвитку : історія і сучасність. – К. : Знання, 2007. – С. 24.
4. Кальченко Т. В. Глобальна економіка : методологія системних досліджень : монографія / Т. В. Кальченко. – К. : КНЕУ, 2006. – 248 с.
5. Козюк В. В. Монетарні засади глобальної фінансової стабільності : Монографія / В. В. Козюк. – Тернопіль : ТНЕУ, „Економічна думка”, 2009. – 728с.
6. Співак І. В. Глобальна монетарна економіка та геополітичні інтереси держав : валютні механізми : монографія / Інна Віталіївна Співак ; Національний банк України. – К. : УБС НБУ, 2013. – 395 с.
7. Глобальна економіка ХХІ століття : людський вимір : монографія / Д. Г. Лук'яненко, А. М. Поручник, А. М. Колот [та ін.] ; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Д. Г. Лук'яненка та д-ра екон. наук, проф. А. М. Поручника. – К. : КНЕУ, 2008. – 420, [4] с.
8. Дахно І. І. Світова економіка : навч. посіб. / І. І. Дахно. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 264 с.
9. Світова економіка : навч. посіб. / за ред. Ю. Г. Козака, В. В. Ковалевського, Н. С. Логвінової. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 328 с.
10. Глобальна економіка : конспект лекцій для студентів V курсу денної форми навчання спеціальності „Міжнародна економіка” / Відп. за випуск О.В. Воронова. – Одеса : ОНЕУ, ротапринт, 2012 р. – 84 с.
11. Міжнародна економіка : підруч. / За ред. В. М. Тарасевича. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 224 с.
12. Романчиков В. І., Романенко І. О. Міжнародні економічні відносини : навч. посіб. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 256 с.
13. Солонінко К. С. Міжнародна економіка : навч. посіб. / К. С. Солонінко. – К. : Кондор, 2008. – 382 с.
14. Школа І. М., Козименко В. М., Бабінська О. В. Міжнародні економічні відносини : підруч. / За ред. І. М. Школи. – 2-ге вид., перероб. і доповн. – Чернівці : Книги – ХХІ, 2007. – 544 с.

Допоміжна

1. Белл Д. Культурні суперечності капіталізму / Деніел Белл // Сучасна зарубіжна соціальна філософія. Хрестоматія : навч. посіб. / упоряд. : Віталій Лях. – К. : Либідь, 1996. – С. 251–274.
2. Перехідна економіка : підруч. / В.М. Геєць, Є.Г. Панченко, Е.М. Лібанова ; За ред. В.М. Гейця. – К. : Вища школа, 2003. – 591 с.
3. Савчук С. И. Основы теории конкурентоспособности : монография / С.И. Савчук. – Мариуполь: Рената, 2007. – 520 с.
4. Стігліц Дж.Е. Економіка державного сектора. Пер. з англ. – К. : Основи, 1998. – 856 с.

5. *Туган-Барановський М.І.* Політична економія: Курс популярний. – К.: Наукова думка, 1994. – 264 с.
6. *Україна і світове господарство: взаємодія на межі тисячоліть* / Філіпенко А.С., Будкін В.С., Гальчинський А.С. та ін. – К. : „Либідь”, 2002. – 470 с.
7. *Чухно А.А.* Постіндустріальна економіка : теорія, практика та їх значення для України. – К. : Логос, 2003. – 631 с.
8. *Ющенко В.А., Міщенко В.І.* Валютне регулювання : навч. посіб. – К. : Т-во „Знання”, КОО, 1999. – 359 с.
9. *Основные сведения об ООН* : справочник : перев. с англ. – М. : Международные отношения, 1991. – 216 с.
10. *Спеціалізовані установи системи ООН* / під. ред. В. С. Бруза. – К. : Основи, 1995. – 276 с.
11. *Организация Объединенных Наций* : справочник – 3-е изд., перераб. и доп. / Сост. В. Н. Игнатов, А. А. Титаренко – М., Междунар. отношения, 1980, с. 144
12. *Международные организации системы ООН* : справочник / Сост. А. А. Ритаренко. – М. : Междунар. отношения, 1990 – 192 с.
13. *Максимова М. В.* ХХІ век – со старыми и новыми глобальными проблемами // *Мировая экономика и международные отношения.* – 1998. – № 10. – С. 156-160.
14. *Яковенко Р. В.* Національна економіка : навч. посіб. / Роман Яковенко. – Кіровоград : „Пік”, 2009, 548 с. : іл.
15. *Яковенко Р. В.* Національна економіка : навч. посіб. / Роман Яковенко. – [2-ге вид., випр.] – Кіровоград : „КОД”, 2010. – 548 с. : іл.
16. *Яковенко Р. В.* Технології продажу товарів / Роман Яковенко. – Кіровоград : 2003. – 212 с.
17. *Яковенко Р. В.* Тлумачний англо-український словник економічних термінів з елементами теорії та проблематики. Дидактичний довідник / Роман Яковенко. – Кіровоград : ТОВ „Поліграф-Сервіс”, 2007. – 132 с.
18. *Яковенко Р. В.* Соціально-економічний механізм впливу на демографічні процеси, як головний чинник суспільного відтворення в умовах глобалізації / Роман Яковенко // *Теорії мікро-макроекономіки.* – 2006. – Вип. 25. – С. 111–113.
19. *Яковенко Р. В.* Демографічний ефект інноваційного підприємництва / Роман Яковенко // *Теорії мікро-макроекономіки.* – 2005. – Вип. 21. – С. 193–196.
20. *Яковенко Р. В.* Регіонально-географічні фактори соціально-економічного впливу на демографічні процеси / Роман Яковенко // *Зовнішня торгівля : право та економіка.* – 2006. – № 5 (28). – С. 158–162.
21. *Яковенко Р. В.* Врахування демографічних показників у макроекономічному рахівництві як одна з передумов поліпшення демографічного стану / Роман Яковенко // *Підприємництво, господарство і право.* – 2006. – № 11 (131). – С. 184–185.
22. *Яковенко Р. В.* Митно-тарифне регулювання як фактор впливу на демографічні процеси / Роман Яковенко // *Вісник Академії митної служби України.* – 2006. – № 3 (31). – С. 10–14.
23. *Яковенко Р. В.* Людський потенціал. Військово-економічний аспект / Роман Яковенко // *Наук. праці Кіровоградського нац. техн. ун-ту : Економічні науки.* – 2010. – Вип. 17. – С. 350–360.
24. *Яковенко Р. В.* Проблеми та перспективи розвитку людського капіталу / Р. В. Яковенко, Р. О. Козенко // *Наук. праці Кіровоградського нац. техн. ун-ту : Економічні науки.* – 2010. – Вип. 17. – С. 438–446.
25. *Яковенко Р. В.* Національно-ментальні фактори людського потенціалу / Роман Яковенко // *Зовнішня торгівля : економіка, фінанси, право.* – 2012. – № 1. – С. 158–161.

26. *Яковенко Р. В.* Людський капітал та людський потенціал / Роман Яковенко // Наук. праці Кіровоградського нац. техн. ун-ту : Економічні науки. – 2013. – Вип. 24. – С. 186–193.
27. *Яковенко Р. В.* Соціально-економічні важелі впливу на демографічні процеси в світлі стратегії євроінтеграції / Роман Яковенко // Моделі та стратегії євроінтеграції України : економічний і правовий аспекти : зб. матеріалів IX Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 30 травня 2006 р.). – К. : УАЗТ, 2006. – С. 268–270.
28. *Яковенко Р. В.* Формацийний і цивілізаційний підходи у дослідженні національної економіки / Р. В. Яковенко, К. В. Самсонова // *Materialy VII Miedzynarodowej naukowi-praktycznej konferencji [„Naukowa mysl informacyjnej powieki – 2011”]*. (Перемишль, Польща, 07-15 березня 2011 р.). – *Przemysl : Nauka i stadia*, 2011. – Vol. 7 : *Ekonomiczne nauki. Panstwowy zarzadz.* – С. 73–75.
29. *Яковенко Р. В.* Сутність економічної категорії „національна економіка” / Р. В. Яковенко, В. О. Буряк // Матеріали за 7-а міжнародна научна практична конференція [„Найновите научни постижения – 2011”]. (Софія, Болгарія, 17-25 березня 2011 р.). – Софія : „Бял ГРАД-БГ” ООД, 2011. – Том 8 : *Икономики*. – С. 72–74.
30. *Яковенко Р. В.* Сфера послуг : класифікація та економічна роль в умовах сьогодення / Р. В. Яковенко, Ю. Р. Тютюнник // Тези доповідей викладачів, аспірантів та співробітників на XLV науковій конференції 17 квітня 2014 року. – Кіровоград : КНТУ, 2014. – С. 76–80. 0,32 др. арк. 71. *Яковенко Р. В.* Конвертованість валюти та економічна безпека держави / Р. В. Яковенко, К. О. Новакова // Тези доповідей студентів і магістрантів на XLVIII науковій конференції 17 квітня 2014 року. – Кіровоград : КНТУ, 2014. – С. 757–759.
31. *Яковенко Р. В.* Використання досвіду міжнародних організацій в процесі регулювання розвитку людського потенціалу / Роман Яковенко // *Розвиток економічної думки : зб. наук. праць*. – 2008. – Вип. 1. – С. 6–10.
32. *Яковенко Р. В.* Методологія дослідження людського потенціалу в умовах світової фінансової кризи / Роман Яковенко // *Розвиток економічної думки : зб. наук. праць*. – 2009. – Вип. 2. – С. 6–15.
33. *Яковенко Р. В.* Традиційний та інтелектуальний капітал / Р. В. Яковенко, О. В. Яцун // *Розвиток економічної думки : зб. наук. праць*. – 2010. – Вип. 3. – С. 237–244.
34. *Яковенко Р. В.* Інформатизація в Україні : основні напрями, тенденції, проблеми / Р. В. Яковенко, К. В. Самсонова // *Розвиток економічної думки : зб. наук. праць*. – 2011. – Вип. 4. – С. 40–50.
35. *Маньковська В. Я.* Конкурентоспроможність економіки України на світовому ринку / В. Я. Маньковська, Р. В. Яковенко // *Розвиток економічної думки : зб. наук. праць*. – 2011. – Вип. 4. – С. 149–157.
36. *Стецик Ю. В.* Вплив міграції робочої сили на міжнародні економічні відносини / Ю. В. Стецик, Р. В. Яковенко // *Розвиток економічної думки : зб. наук. праць*. – 2011. – Вип. 4. – С. 177–183.
37. *Оврашко О. С.* Інформаційні технології в системі подолання економічних криз / О. С. Оврашко, Р. В. Яковенко // *Розвиток економічної думки : зб. наук. праць*. – 2011. – Вип. 4. – С. 196–203.
38. *Могилей А. О.* Система державного управління науково-технічним розвитком / А. О. Могилей, Р. В. Яковенко // *Розвиток економічної думки : зб. наук. праць*. – 2011. – Вип. 4. – С. 215–222.
39. *Яковенко Р. В.* Позитивні очікування України від вступу до ЄС / Р. В. Яковенко // *Розвиток економічної думки : зб. наук. праць*. – 2012. – Вип. 5. – С. 25–29.

40. Яковенко Р. В. Моніторинг громадської думки щодо вступу України в ЄС / Р. В. Яковенко // Розвиток економічної думки : зб. наук. праць. – 2012. – Вип. 5. – С. 60–65.
41. Яковенко Р. В. Україна та міжнародні економічні організації / Р. В. Яковенко // Розвиток економічної думки : зб. наук. праць. – 2012. – Вип. 5. – С. 76–92.
42. Яковенко Р. В. Конвертованість валюти та економічна безпека держави / Р. В. Яковенко, К. О. Новакова // Тези доповідей студентів і магістрантів на XLVIII науковій конференції 17 квітня 2014 року. – Кіровоград : КНТУ, 2014. – С. 76–80.
43. Яковенко Р. В. Шляхи активізації залучення іноземних інвестицій / Р. В. Яковенко, К. О. Семенюк // Матеріали за 11-а міжнародна научна практична конференція [„Новината за напреднали наука – 2015”]. (Софія, Болгарія, 17-25 травня 2015 р.). – Софія : „Бял ГРАД-БГ” ООД, 2015. – Том 5 : Економіки. – С. 17–19.
44. Яковенко Р. В. Розвиток галузевих ринків в умовах глобалізації / Р. В. Яковенко, О. В. Щельник // Розвиток економічної думки : зб. наук. праць. – 2015. – Вип. 8. – С. 67–72.
45. Яковенко Р. В. Проблеми глобалізації та форми їх прояву / Р. В. Яковенко, Н. Д. Бірзул // Розвиток економічної думки : зб. наук. праць. – 2015. – Вип. 8. – С. 91–100.

Інформаційні ресурси

1. *Quality of Life Index* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www1.internationalliving.com/qofl2010/>.
2. *Офіційний сайт* Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.parlament.org.ua.
3. *Офіційний сайт* Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.
4. *Офіційний сайт* інвестиційної компанії Concorde Capital [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.concorde.com.ua.
5. *Офіційний сайт* Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.bank.gov.ua.
6. *Офіційний сайт* Світового банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://web.worldbank.org>.
7. *Офіційний сайт* Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.minfin.gov.ua.
8. *Науковий блог* НаУ „Острозька академія” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://naub.org.ua>.
9. *Шлемко В. Т.* Економічна безпека України : сутність і напрямки забезпечення : монографія / В. Т. Шлемко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/book/rozdil/roz08.html>.
10. *Барановський О. І.* Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізм забезпечення) / О. І. Барановський [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lib.ua-ru.net/inode/p-2/39006.html>.
11. *Кульпінський С.* Роль фінансової безпеки України в поглибленні інтеграційних стосунків з європейськими країнами / С. Кульпінський [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uceps.org/ua/show/251/>.
12. *Методика* розрахунку рівня економічної безпеки України // Офіційний сайт Міністерства економіки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=97980.
13. *Ніколаєв Є. Б.* Про предмет теорії інформаційної економіки / Є. Б. Ніколаєв // Матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. [„Проблеми формування нової економіки XXI століття – ’2010”]. – Економічні науки. – Дніпропетровськ [Електронний ресурс]. – Режим

- доступу : <http://ir.kneu.kiev.ua: bitstream/2010.pdf>. – Про предмет теорії інформаційної економіки.
14. *Аналітична записка „Конкурентоспроможність України : оцінка Всесвітнього економічного форуму”* (за Звітом про глобальну конкурентоспроможність 2010-2011). Департамент економічного аналізу та прогнозування 12.10.2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/Publication/econom/WEF%20Global%20Competitiveness%202010_1120.pdf.
15. *Конкурентоспроможність України у відображенні рейтингів міжнародних організацій* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.amk.gov.ua.
16. *Кореспондент.net* – інформаційний портал № 1 в світі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua.korrespondent.net/bbc/1127322-cini-na-harchi-i-yak-mozhe-dopomogti-ukrayina>.
17. *Урядовий портал* України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.kmu.gov.ua.
18. *Конвенції і Рекомендації Міжнародної організації праці*. – Т. 1–2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ilo.org/>. – Конвенція МОП „Про основні цілі і норми соціальної політики” № 117.
19. *Економічна правда* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.epravda.com.ua.
20. *„Самые инфляционные валюты”* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rate1.com.ua/ekonomika/finans/202/>. – Назва з титул. екрану.
21. *Ukrainian Economic Trends Forecast : 2012* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ru.davinci.org.ua/news.php?new=336&ev>. – Назва з титул. екрану.
22. *Офіційний портал* Всеукраїнської Асоціації „Моя Україна” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.my-ukraine.org/> – Назва з титул. екрану.
23. *Головатюк В. Інвестиційний клімат в Україні : політичні ризики* / В. Головатюк, М. Чурилов. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.socis.kiev.ua/ua/publications/alias-20.html>. – Назва з титул. екрану.
24. *Проблема законодавчого забезпечення охорони інтелектуальної власності в Україні* // [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.fic.kiev.ua/EventsUA/200103221.html>.
25. *Головний сервер Європейського Союзу EUROPA* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://europa.eu.int>.
26. *Рада Європейського Союзу* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ue.eu.int>.
27. *Європейська Комісія* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://europa.eu.int/comm>.
28. *Суд Європейського Союзу* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.curia.eu.int>.
29. *Європейський Центральний Банк* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ecb.int>.
30. *Європейський соціальний фонд* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://europa.eu.int/comm/dgs/employment_social/index.html.
31. *Офіс статистики Європейських Співтовариств* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://europa.eu.int/comm/eurostat>.
32. *Міжнародний валютний фонд (МВФ) (The International Monetary Fund)* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.imf.org.
33. *Організація об'єднаних націй (ООН) (United Nations Organization)* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.un.org.
34. *Світова організація торгівлі (СОТ) (The World Trade Organization)* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.wto.org.

35. *Група Світового банку* (The World Bank Group) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.worldbank.org.
36. *Міжнародний банк реконструкції і розвитку* (МБРР) (International Bank for Reconstruction and Development) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.worldbank.org/ibrd.
37. *Багатостороннє агентство з гарантування інвестицій* (БАГІ) (The Multilateral Investment Guarantee Agency) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.miga.org.
38. *Конференція ООН по торгівлі і розвитку* (ЮНКТАД) (United Nations Conference on Trade and Development) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.unctad.org.
39. *Організація економічного співробітництва і розвитку* (ОЕСР) (The Organization for Economic Cooperation and Development) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.oecd.org.
40. *Статистична служба Європейської комісії* (Євростат) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.europa.eu.int.
41. *Business Cycle Indicators* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.globalexposure.com.